

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

Том 81, 1988

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“

FACULTE D'HISTOIRE

Tome 81, 1988

ЕВРОПЕЙСКИТЕ КАПИТАЛИСТИЧЕСКИ СТРАНИ В СФЕРАТА НА МЕЖДУНАРОДНАТА КУЛТУРНА ДЕЙНОСТ НА БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА 50-ТЕ ГОДИНИ

ЕВГЕНИЯ КАЛИНОВА

*Евгения Калинова. ЕВРОПЕЙСКИЕ КАПИТАЛИСТИЧЕСКИЕ СТРАНЫ В СФЕРЕ МЕ-
ЖДУНАРОДНОЙ КУЛТУРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БОЛГАРИИ
ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ 50-ЛХ ГОДОВ*

Студия является опытом исторической реконструкции контактов в сфере художественной культуры, которые Болгария поддерживает с европейскими капиталистическими странами во второй половине 50-ых годов. В этом периоде кульминация „холодной войны“ уже прошла; болгарская внешняя политика ориентирована принципам мирного совместного существования. Путем преодоления некоторых догматических взглядов времени культа личности, были созданы основы правильной концепции о роли культурных связей с капиталистическими странами.

Исследование культурных связей Болгарии с каждой из больших капиталистических стран, сделано на фоне политических взаимоотношений и в контексте их международной культурной политики, показывает активную роль Болгарии в этом процессе, её принципы, цели и основные формы действия, как и значение государственной и общественной инициативы.

*Evgenia Kalinova. EUROPEAN CAPITALIST COUNTRIES IN THE SPHERE OF BUL-
GARIA'S INTERNATIONAL CULTURAL ACTIVITY IN THE SECOND HALF
OF THE 50-IES*

This study is an attempt at a historical reconstruction of Bulgaria's contacts in the field of fine arts with the great European capitalist countries in the second half of the 50-ies. This is the time, when the culmination of the cold war has already passed away, when Bulgarian foreign policy is orientating towards the principles of peaceful co-existence, and when the bases of a correct conception of the role of cultural contacts with the

capitalist countries are formed through overcoming of some dogmatic views existing in the period of the personality cult. Tracing Bulgaria's cultural relations with each of the great capitalist countries on the background of their political interrelations and in the context of their international cultural policy, reveals Bulgaria's active role in this process, her principles and methods, as well as the significance of state and public initiative.

През последните години се наблюдава непрекъснато повишаване на научния интерес към проблемите на културата като цяло. Това има своето оправдание от гледна точка на нейната нарастваща роля и значение в съвременния свят. От друга страна, отделяйки само един аспект на този интерес – към развитието на международните културни контакти на една държава, се констатира, че подобно насочване на културните търсения е оправдано и с оглед на пресъздаването на всеобхватна и пълна картина на цялостната система на международните отношения, които е изградила съответната страна. Изследването на културните връзки в контекста на цялостната международна дейност се явява наложително, като се има предвид зависимостта между процесите, протичащи в политическата, икономическата и културната сфера на международните отношения. Това изискване усложнява значително работата на историка, поставил си за цел да проучи развитието на културните контакти на дадена страна с чужбина, при положение, че той би искал не само да реконструира тези отношения, но и да направи следващата стъпка, водеща към тяхното анализиране и обяснение.

Преследването на такава цел изисква изследването да се постави на солидна основа, като предварително условие за надеждността на неговите резултати. Тя предполага наличие на сериозни изследвания в областта на историята на външната политика и международните отношения, както и задълбочени проучвания на традициите в културното общуване и развитието на културните процеси в дадената страна и извън нея.

Тези проблеми, отнесени към връзките на България със Западна Европа, особено в периода след края на 40-те години, досега не са били обект на самостоятелно историческо проучване. Естеството на настоящата работа не предполага даване на детайлна преценка за постиженията на историографията в разработването на въпросите за икономическите и политическите контакти на България с други държави. Може обаче да се твърди, че международните отношения на страната през 50-те години не са проучени всеобхватно и задълбочено. В още по-голяма степен това важи за двустранните контакти на България с европейските капиталистически страни¹.

Сред публикациите за международната културна дейност на България особена стойност са тези на Весела Чичовска и Румяна Тодорова, тъй като те изхождат от разбирането, че историческото изследване върху културното развитие на страната има свои специфични задачи и че историкът би

трябвало да разглежда културата не като механичен сбор от духовни ценности, а като цялостно явление, неотделимо от общото развитие на българската нация². Посветени предимно на периода 1944-1948 г. и третиращи културните проблеми в един по-широк исторически контекст, тези изследвания са надежден ориентир за насоките, в които трябва да продължи проучването на развитието на културните връзки на България.

Изхождайки от позициите, достигнати от българската историография в изследването на поставените въпроси, настоящата работа има за цел да направи историческа реконструкция на системата на културните контакти, които България поддържа с големите европейски капиталистически страни през втората половина на 50-те години и да се опита да даде преценка за мястото и ролята им в рамките на цялостните международни отношения на страната през този период. Най-широкото схващане за културата като съвкупност от духовните и материалните ценности, създадени от човека в процеса на неговата творческа дейност, очевидно е неприложимо, когато става дума за конкретно историческо изследване. В настоящата работа обемът на понятието „култура“ е стеснен значително и е сведен до художествената култура, за да може по-цялостно да се изследва спецификата на международните контакти.

По необходимост, наложена от ограничения обем, извън рамките на изложението остават културните връзки на България с ред европейски капиталистически страни. Представено е развитието на контактите с Франция, Италия, Англия и ФРГ, тъй като то дава представа за някои характерни черти на културното общуване.

Определянето на хронологическия обхват на изследването е свързано с редица външни и вътрешни фактори както от културно, така и от политическо естество поради това, че те често се оказват в пряка зависимост, особено в сферата на отношенията Изток-Запад. Очерталите се в средата на 50-те години промяна в съотношението на силите на международната арена в полза на социализма започва да оказва все по-голямо влияние върху политическото мислене на редица западноевропейски ръководители и създава необходимите условия за известно активизиране на контактите между Източна и Западна Европа³. Развитието на този процес безспорно е стимулирано и от инициативите, подети от СССР и другите социалистически страни, в духа на постановките на Двадесетия конгрес на КПСС от 1956 г. за мирното съвместно съществуване между държавите с различен обществен строй.

Борбата за прилагане принципите на мирното съвместно съществуване в международната дейност се очертава като едно от основните направления във външната политика на България след Априлския пленум на ЦК на БКП от 1956 г. Фактът, че пленумът направи възможно обновяването на тази политика, на нейната гъвкавост и активност, дава основание в редица научни изследвания той да бъде сочен като начало на нов етап в развитието на българската външна политика⁴. Една от характеристиките на този етап

е именно повишеното внимание и инициативност по отношение на контактите с европейските капиталистически страни, включително и в културната сфера.

Възможностите за реализиране на тези контакти обаче зависят не само от международния политически климат и състоянието на двустранните отношения на България с капиталистическите страни. Те са съвсем пряко свързани със създадените традиции в културното общуване със съответните държави и с културните процеси, протичащи вътре в страната в този момент⁵. През втората половина на 50-те години в ред области на културата България вече има достатъчно значими постижения, с които би могла да вземе участие в международния културен обмен. Това е и времето, когато по пътя на преодоляването на някои догматични становища за тоталната реакционност на западната култура, свързани с култа към личността и с периода на кулминацията на „студената война“, се оформят основите на едно правилно схващане за ролята на културните връзки с капиталистическите страни.

Като илюстрация на тези промени биха могли да послужат две решения на Политбюро на ЦК на БКП съответно от 1952 и 1958 г. Първото, отнасящо се до „популяризирането у нас и в чужбина на най-добрите постижения на българската национална култура и нейните най-добри представители“⁶, набелязва твърде ограничен брой мероприятия за показване на българската култура зад граница, и то без да диференцира понятието „чужбина“. Шест години по-късно, в условията на една променена обстановка, въпросът за „подобряването на българската пропаганда в чужбина“⁷ вече се разглежда много по-обстойно; определят се обхвата, насоките и характера на тази дейност; предвиждат се мерки за подобряване на нейната организация. Изрично е отбелязана и необходимостта от използване на всички възможности за „разширяване на пропагандата на българската култура и изкуство в капиталистическите страни“⁸.

На тези нови моменти в схващанията за международната културна дейност на страната съответстват известни промени в нейната организация. Значително се повишава ролята на Комитета за приятелство и културни връзки с чужбина, на Министерството на външните работи и на Министерството на просветата и културата, но участието на обществената инициатива все още е минимално. Изследването е направено от базата на непубликувани документални материали от фондовете на Централния държавен архив на НРБ и на архива на Министерството на външните работи. Под внимание са взети и специализираните периодични издания, излизали през разглеждания период.

В първите години след 9.IX.1944 г. и особено след подписването на мирния договор в началото на 1947 г., България успява да възстанови и в

известна степен да активизира културните си връзки със Западна Европа. Твърде показателен за ролята на тези връзки е фактът, че за разлика от културното сътрудничество със СССР и народнодемократичните страни, те в редица случаи предхождат икономическите и политическите контакти и създават благоприятни условия за тяхното развитие⁹.

От 1949 г. до средата на 50-те години обаче картината е значително променена. Изострената международна обстановка и проявяваната по време на култа към личността догматичност при оценката на културния живот на Запад, влияят отрицателно върху културните контакти с европейските капиталистически страни. Макар и да не са преустановени (поради самия характер на културното общуване), те са сведени до минимум по отношение както на броя, така и на значимостта на осъществяваните инициативи¹⁰.

През втората половина на 50-те години връзките на България с капиталистическите страни в сравнение с предишния период започват да се разширяват¹¹. Този процес е свързан с развитието на някои нови тенденции, очертали се в резултат на променящото се съотношение на силите в полза на социализма. Успехите на СССР в областта на науката и техниката, довели до ликвидирането на монопола на САЩ върху производството на атомно и водородно оръжие и до изстрелването през 1957 г. на първия изкуствен спътник на Земята, ясно показват несъстоятелността на западната политика „от позиция на силата“. Към края на 50-те години става очевиден провалът на прилаганата от САЩ и Западна Европа външнополитическа стратегия на „освобождение“ на социалистическите страни и това принуждава по-трезво мислещите политици да коригират своите разбирания за характера на връзките между държавите от двете противоположни социално-икономически системи¹². Към ролята на стратегическия фактор в осъществяването на тази преоценка трябва да се прибави и значението на икономическите съображения. Нарасналият икономически потенциал на социалистическите страни и засилената конкуренция на капиталистическия пазар все повече налагат идеята за нормализиране на икономическите връзки в Европа. Повишената доза конструктивност в провеждането на външната политика на социалистическите държави на основата на принципите на мирното съвместно съществуване и особено урегулирането на отношенията на СССР с ред капиталистически държави в средата на 50-те години допринасят съществено за възникването на такъв климат в Европа, който би позволил по-интензивно общуване във всички сфери.

Въпросите на това общуване са един от предметите, обсъждани на състоялото се през юли 1955 г. в Женева съвещание на ръководителите на правителствата на СССР, САЩ, Англия, Франция.

Съвещанието, наред с тези на министрите на външните работи на четирите страни през есента на 1955 г. и през лятото на 1959 г., допринася за спадането на международното напрежение и демонстрира наличието на една, макар и все още слаба, тенденция на отстъпление от най-крайните форми на политиката на „студената война“.

В случая е необходимо да се има предвид и фактът, че западните политически ръководители разглеждат икономическите, културните и научните контакти със социалистическите страни през призмата на „психологическата война“. Илюстрация на това са изказванията им на Женевското съвещание през 1955 г. за „свобода“ на информацията, за създаване на центрове за неограничена и неконтролирана пропаганда и за разширяване на проникването на буржоазни пропагандни материали¹⁴.

Въпреки относителното единство, съществуващо докъм края на 50-те години в западноевропейските схващания за контактите със социалистическите страни като цяло, ред фактори от политическо, икономическо и културно естество оказват влияние върху самата тяхна реализация, придавайки им по този начин известна специфична окраска. Фактори от подобен род имат място и при определяне насоките, обхвата и интензивността на културните връзки на България с отделните капиталистически държави. Показателен е примерът с Франция. През разглеждания период се забелязва нарастваща активност и многопосочност, за което допринася и проявеното от двете страни желание за осъществяване на част от културните инициативи по официален път. В случая безспорно влияние оказват богатите традиции в културното общуване¹⁵, но не по-малко значение има начинът, по който Франция разглежда ролята на културните връзки с другите страни и със социалистическите в частност. Още през 1955 г., по време на Женевското съвещание на четиримата министри на външните работи на СССР, САЩ, Англия и Франция, последната предлага проект по въпроса за връзките между Изтока и Запада, включително и в областта на културата, съдържащ редица положителни моменти¹⁶. Тяхното развитие и по-последователно прилагане е свързано с управлението на генерал Де Гол и Петата република. Еволюцията на френската външна политика по посока на една по-голяма самостоятелност и независимост от САЩ, както и по посока на повишаване ръководната роля на Франция в Европа чрез развитие под нейна егида на многостранно сътрудничество между държавите от континента, води в края на 50-те години до съществена промяна в отношенията към социалистическите страни. На тях се отделя твърде важно място, съчетано със значително по-голяма доза политически реализъм. Той прави от Франция първата капиталистическа страна, тръгнала по пътя на разведрияването и мирното съвместно съществуване¹⁷.

Към средата на 50-те години започват да се засилват и контактите между България и Франция – на различни нива и в различни области. Положително въздействие върху този процес оказва уреждането на икономическите отношения с подписаните през 1955 г. спогодби за стокообмен и заплащания и уреждане на френските взимания от България¹⁸. За разлика от контактите в политическата сфера, тези в сферата на културата от 1955-1956 г. започват постепенно да се активизират. Френската легация, която от 1954 г. първа между дипломатическите представителства на капиталистическите страни в София започва да поддържа преки връзки с Комитета за приятелство и

културни връзки с чужбина (КПКВЧ)*, отправя предложения за осъществяване на културни инициативи в България¹⁹.

Изхождайки от желанието за развитие на културния обмен, подчертано в разговорите на Министерството на външните работи (МВНР) и Френската легация и между Българската легация в Париж и френското МВНР, на 5.04.1956 г. на Френската легация е връчена вербална нота, в която се изразява мнение, че са налице условия за конкретно уреждане на инициативи, по които вече са разменени становища. Изложени са и българските предложения, изразяващи се в гостувания на музикални изпълнители и научни работници, отпускане на стипендии, създаване на лекторати към университетите на двете страни и др.²⁰ Показателно при последвалите обсъждания е изразеното от пълномощния министър Жан де Бос желание КПКВЧ да формулира всички предложения, отнасящи се до културните връзки между двете страни, за да бъдат представени от него пред Дирекцията за културни връзки при Ке д'Орсе²¹.

Така от 1956 г. се откриват благоприятни възможности за официален културен обмен, като една част от тях са реализирани още същата година, а останалите – до края на 50-те години. Българската страна постепенно стига до извода, че трябва да се полагат усилия за по-нататъшно развитие на този обмен на базата на реципрочността, тъй като се постига по-голям ефект при малък разход на валута. Официалните контакти се схващат доста широко и в тези рамки се предвиждат размени на лица, делегации, артистични групи, издания, изложби, материали²². КПКВЧ, МВНР и Българската легация са по-активни в предприемането на конкретни стъпки в тази насока. През септември 1957 г. пълномощният министър Евгени Каменов уговаря с ръководителя на Дирекцията за културни връзки при Ке д'Орсе започването на разговори между представители на последната и Легацията за изработване на конкретна програма за културен обмен между двете страни през периода 1957 – 1958 г.²³

Същата година (1957) на френското МВНР е предложен план за културен обмен, който обаче не е приет изцяло и не е подписан от френска страна²⁴. Но той отчасти се изпълнява що се отнася до отпускането на стипендии и изпращането на преподаватели във Франция. Предложеният проектоплан за 1958 г. е твърде подробен и предвижда инициативи в областта на образованието, науката и културата, които се осъществяват в повечето случаи на взаимни начала²⁵. Към плана има и приложение, което подробно уточнява начините на уреждане на финансовите въпроси по гостуванията.

На практика инициативите, предвидени в рамките на културния обмен между двете страни за 1958 г., се одобряват чрез отделни ноти, с които френското МВНР дава съгласието си за провеждането на въпросните мероприятия²⁶. Тази процедура е предложена от френска страна и възприета от КПКВЧ и МВНР, тъй като планът съдържа малко конкретни инициативи, повечето от които са в процес на реализиране.

* Нататък за краткост ще използваме съкращенията.

Успешното развитие и задълбочаване на културните контакти по официална линия между България и Франция през втората половина на 50-те години, закономерно води до поставянето през 1959 г. на въпроса за сключване на културна спогодба между двете страни. Преговорите обаче не отиват далече и не успяват да излязат от рамките на първоначалните предложения²⁷.

Разглеждайки реализираните по официален път мероприятия, прави впечатление, че те обхващат един доста широк диапазон от културни прояви – в областта на театъра, киното, литературата и книгоиздаването, изобразителното изкуство и особено музиката.

В отговор на направеното от френския пълномощен министър в София предложение, включено и в нотата от 5.IV.1956 г., от 19.VI. до 3.VII. същата година в Българския гостува група от 18 артисти от Парижкия театър „Ателие“. В резултат на преговорите с Културната дирекция, френското правителство поема част от сумата, полагаща се за хонорар за всяко представление²⁸. Групата изнася 14 представления вместо първоначално уговорените 3, поради проявения основателен интерес от страна на българската публика, за която подобни изяви на западни театри през разглеждания период са твърде редки и, разбира се, поради голямата популярност на френския език и култура. В пресата се публикуват интервюта с някои от артистите и с директора и режисьора Андре Барсак за историята, репертоара и творческите търсения на театъра. Критиката е единодушна във високите си оценки за верния усет на режисьора и актьорите към различните жанрове, за реалистичната игра и смелото търсене на нови изразни средства и форми, както и за чувството за художествена мярка²⁹.

По предложение на Френската легация КПКВЧ и Съюза на художниците уреждат през август и септември 1956 г. изложбата „От импресионизма до наши дни“ с репродукции на картини на френски художници. За интереса, проявен към нея, говори броят на посетителите – повече от 77 хиляди души³⁰.

От 6 до 13 април 1957 г. е реализирана още една от инициативите, предложени през 1955 г. от пълномощния министър Ж. Бодие и залегнала в нотата от 5 април 1956 г. – Седмичата на френския филм в България. По този повод в страната за първи път гостува френска филмова делегация, в чийто състав влизат режисьорът Андре Мишел, артистите Никол Курсел, Морис Роне и Никол Берже и представители на френските филмопроизводители и разпространители³¹. За тях са организирани специални прожекции на български филми, пресконференция и творчески срещи с филмови дейци и ръководители на Българската кинематография.

Големият интерес, който българският зритель винаги е проявявал към творбите на френската кинематография, както и представата, която той получава през последните години за най-добрите образци на френското кино, определят и вниманието му към новата проява. Включените в нея филми оправдават очакванията. Едни от тях идват с награди от фестивала от Кан, други са екранизация на известни литературни произведения³².

Поредицата от културни инициативи, осъществени по официален път в България, се допълва от изложбата на френската книга и графика, уредена в София, Пловдив и Русе в края на 1957 и началото на 1958 г. Първоначалното предложение на Френската легация е за изложба само на медицинска литература, но впоследствие по искане на Жозеф Бонавита в нея са включени и произведения на художествената литература, списания и репродукции – общо 3359 тома, представящи 81 френски издателства. За откриването ѝ пристига директорът на отдела за литература при Дирекцията за културни връзки на Ке д'Орсе – Мишел Дюпуе³³.

В отговор на активността, проявена от френските официални органи при организиране на прояви, популяризиращи френската култура, КПКВЧ и Българската легация в Париж правят стъпки за уреждане на голямата изложба „2500 години изкуство по българските земи“ във Франция³⁴. Тя е посрещната с готовност, като при това френският министър на културата в срещата си с българския пълномощен министър Е. Каменов през май 1959 г. предлага осъществяването на тази инициатива в едни по-широки рамки с гостувания на български учени, артисти, културни дейци, като на тяхно разположение бъдат и предоставени радиото и телевизията.

Контактите по официална линия се оказват особено плодотворни в областта на музиката. По предложение на Френската легация на 26.III.1957г. в парижката зала „Гаво“ изнася самостоятелен концерт известният български цигулар Васил Чернаев. Уреждането е осигурено от Международното бюро за концерти с ръководител Шарл Кисген. То плаща и хонорара на артиста, а КПКВЧ поема пътните разноски³⁵. При същите условия с успех се представя пред френската публика през октомври 1959 г. и друг български цигулар – Боян Лечев. Концертът е организиран от „Асosiasiон Франсез д'Аксион Артистик“ по решение на френската Културна дирекция³⁶. Тези предложения на френската страна дават възможност за популяризиране на майсторството на едни от най-изтъкнатите български изпълнители, без за това да се изразходват големи суми и особено валута.

Във Франция, както и в останалите капиталистически страни, уреждането на гастроли на български оперни певци в средата на 50-те години среща значителни трудности особено поради факта, че голямата част от тях са непознати на специалистите и широката публика. На този фон още по-ясно изпъква значението на установените по официален път чрез Френската легация контакти с администратора на двата държавни оперни театъра в Париж – Гранд Опера и Опера Комик – Жорж Хирш. Предпоставките за тези контакти се създават с нотата до Френската легация от 5.IV.1956 г. и с уреденото впоследствие гостуване на Ж. Хирш в България. Целта на неговото посещение е развитието на обмяна между двете парижки опери и Софийската опера. Той набелязва някои инициативи, които биха могли да се уредят по официален път чрез Културната дирекция³⁷.

Особено впечатление на Ж. Хирш правят артистичните и певчески качества на младата певица Катя Попова. Първият непосредствен резултат

от неговото гостуване в България е свързан с отправената до К. Попова покана за гастрол на сцената на Опера Комик през май 1957 г.³⁸. Това първо след Втората световна война излизане на българска актриса на тази сцена е високо признание за възможностите на К. Попова. Успешното представяне там ѝ открива пътя към другите световни сцени. Същевременно гостуването е от съществено значение за демонстриране постиженията на българската култура сред взискателната парижка публика. През 1958 г. К. Попова отново получава покана от Хирш за три участия в Опера Комик, а през 1959 г. е ангажирана за два месеца³⁹. Тази висока оценка на ръководството на операта, както и суперлативите на критиката ѝ осигуряват достъп и до френското радио и телевизия. Уреждането на гастролите по официален път има и друго важно преимущество. Заплащането от страна на Опера Комик на високи хонорари във франкове освобождава българската страна от изразходване на средства за командироване и на валута.

Чрез Ж. Хирш е уредено и представянето през февруари 1958 г. на сцената на Гранд Опера на талантливия български тенор Димитър Узунов. Оценката, дадена му от критиката, е много висока⁴⁰. Признание за майсторството му е и последвалата нова покана още през юни същата година, както издаването на плочи с негови записи от известната музикална къща Пате-Маркони. През 1959 г., заедно с Узунов, на същата сцена дебютира и Екатерина Георгиева, която получава много висока оценка⁴¹.

Ж. Хирш полага усилия за реализиране и на друга идея, възникнала по време на пребиваването му в София през 1956 г. – поставянето на парижка сцена на танцовата драма на Марин Големинов „Нестинарка“. При посещението си във Франция като член на българска културна делегация през 1958 г., авторът отново обсъжда въпроса с Хирш⁴², но до края на 50-те години инициативата за представяне на българското музикално творчество във Франция остава неосъществена.

В отговор на гостуванията на българските творци през 1958 г. в България са уредени гастроли на тенора от Гранд Опера Ален Ванзо и балетната двойка от същия театър – Лиан Дейде и Мишел Рено. Тримата са препоръчани от Хирш, с когото Българската легация в Париж поддържа постоянна връзка. Участието им в представленията на Софийската опера преминава при голям успех⁴³.

Желаяйки да продължи и задълбочи ползотворните контакти с френските оперни театри, КПКВЧ чрез директора на Гранд Опера отправя покана за гостуване на видния композитор Емануел Бондвил и съпругата му Доменик Бондвил, работеща в Музикалния отдел на френското радио. Те пристигат в края на март 1959 г.⁴⁴, но посещението им не дава очаквания резултат по отношение гастролите на български певци.

В рамките на размяната на артисти между Софийската опера и Гранд Опера през 1959 г. в България на два пъти са уредени концерти и участия в спектакли на известния диригент от Гранд Опера Жорж Себастиан. От особено значение е фактът, че той самият изказва нееднократно желанието

си да гостува в България, като при това е съгласен хонорарът му да бъде изплатен изцяло в левове. Концертите и спектаклите, дирижирани от Ж. Себастиан, минават при много голям успех. Гостуването му има и други измерения. Той е спечелен според собствените му думи за „един от най-ревностните дейатели за по-тясно сближаване между Франция и България на базата на музиката“⁴⁵.

КПКВЧ и Министерството на просветата и културата (МПК) проявяват готовност, експедитивност и акуратност при реализиране на предложените по официален път френски инициативи. В това отношение те значително са подпомогнати от инициативността на Българската легация в Париж и от контактите, които пълномощният министър Е. Каменов и културното аташе Богомил Райнов поддържат с френските културни кръгове. Във Франция по официален път са уредени прояви, пропагандиращи изключително българските музикални постижения, но българската страна разчита на осъществяване в бъдеще на прояви и от областта на другите изкуства в отговор на проведените вече такива в България.

За запознаване на широката френска общественост с българската култура през втората половина на 50-те години не се разчита само на инициативите, договорени по официална линия. Тези контакти, макар и перспективни, през разглеждания период са все още в начална фаза. От средата на 50-те години България се ориентира към по-целенасочено и активно използване на възможностите, които предлагат контактите с отделни организации и лица, свързани по един или друг начин с културния живот във Франция, главно с цел да се осигури по-широко представяне на постиженията на българската култура. По тази линия добри резултати има популяризирането на произведения и автори в областта на българската литература и на музикалното изпълнителско изкуство и фолклора.

За постигането на тези резултати в областта на музиката се установяват връзки с концертни агенции, импресарии и директори на музикални къщи за издаване на грамофонни плочи, използват се възможностите, които предлагат международните музикални фестивали и конкурси със световна известност, както и ежегодните фолклорни тържества в различни области на Франция.

Уредените от КПКВЧ гостувания на директора на Парижката литературна и артистична агенция Жорж Сория през 1954 г. и на директора на музикалната къща „Шан дю монд“ Жан Роар през 1955 г. имат за цел осъществяването на предварителна добра подготовка на една от първите значителни музикални прояви във Франция – гостуването през 1955 г. в Париж на Държавния ансамбъл за народни песни и танци. Агенцията урежда изнасянето на 22 концерта в две от най-известните зали – „Шайо“ и „Плейел“. Осъществени са предавания по телевизията и радиото и в печата се появяват повече от двадесет положителни отзива. Музикалната къща „Шан дю монд“ издава плоча със запис на програмата на ансамбъла, която

по искане на КПКВЧ разпраща до дружествата за приятелство с България в редица страни, до музикални организации и критици⁴⁶.

Българската легация в Париж поддържа контактите със Сория и Роар и през 1956 г., използвайки успеха, постигнат от Д. Узунов и Николай Гяуров в Международния конкурс за певци през септември 1955 г. в Париж. Узунов получава първа награда сред тенорите, а Гяуров е удостоен с най-високото отличие – Голямата награда на Париж. Културното аташе Б. Райнов проучва възможностите за организиране от страна на Сория и дружеството „Лез' ами дю театр лирик“ на гостувания на двамата български певци и преговаря с Роар за издаване на плоча с техни изпълнения⁴⁷. Уреждането на тези въпроси обаче среща значителни трудности, произтичащи най-вече от факта, че българските артисти са третирани като непознати на френската публика, с всички произтичащи от това финансови рискове.

По-късно Българската легация прави нов опит да осигури пропагандирането на българското музикално творчество и изпълнителско изкуство посредством грамофонни плочи. По нейно предложение през 1958 г. МПК приема като свой гост Игор Масловски, представител на фирмата „Филипс“ в Париж. Неговата цел е да се запознае с музикалния живот в България и да преговаря за евентуално сключване на договор с компетентните български организации за производство на плочи. В края на гостуването е подписан протокол за размяна на плочи на базата на реципрочността, като е уточнен репертоарът на бъдещите записи, които фирмата ще прави с български артисти⁴⁸.

Контактите с Международното бюро за концерти „Шарл Кисген“ в Париж, установени през 1957 г., допринасят за първото представяне пред френска публика на Държавния радиоквартет „Аврамов“, което открива възможности за нови ангажименти и в други западни страни⁴⁹.

През втората половина на 50-те години е осъзната необходимостта да бъде използвано като път за представяне на българското изпълнителско изкуство във Франция и участието в авторитетни международни музикални конкурси като този за пианисти и цигулари „Маргарита и Жак Тибо“ и за млади певци в Тулуза. През 1957 г. КПКВЧ изпраща на първия конкурс младите пианисти Г. Азманов и Н. Евров, а на втория – певците Юлия Винер, Р. Гаева и Т. Костов. Българското участие на авторитетния форум в Тулуза, при конкуренцията на десетки представители от цял свят и пред възискателно жури от известни вокали педагози с председател Ж. Хирш е успешно за Ю. Винер, която е класирана на пето място и получава сребърен медал⁵⁰. През юни 1959 г. четиримата български участници в конкурса „М. Лонг и Ж. Тибо“ се представят много успешно и карат пресата да заговори особено ласкаво за тях. Те са удостоени с три лауреатски звания, което е безспорен успех за младото българско изпълнителско изкуство⁵¹.

Широките контакти на Българската легация в Париж осигуряват популяризирането на българския фолклор и във френската провинция. През 1956 г. е установена връзка с генералния секретар на една фолклорна

организация в Бретан – Полиг Монжаре, който в продължение на четири години редовно отправя покани за гостуване на самодейни ансамбли от България⁵². Те са резултат на големия интерес на френската общественост към българския фолклор, който изпратените колективи успешно представят. Всеки път те изнасят около двадесет спектакъла в близо 15 населени места, приемани са официално от кметовете и гостуването им е отбелязано от пресата, така че необходимият ефект е постигнат напълно⁵³.

На два пъти КПКВЧ се възползва от поканите, отправени ежегодно от 1956 г. нататък от Андре Гис, главен секретар на комитета по организиране на международния фолклорен фестивал в Ница⁵⁴. Гостуващите през 1956 г. и 1958 г. самодейни танцови групи правят силно впечатление и карат френската публика да заговори за България и нейния фолклор. Участието в Ница и Бретан е оправдано и от финансова гледна точка, след като домакините поемат разходите по престоя, а пътните се заплащат от самите групи. Тези гостувания, съобразени с характера на изявите, са една от малкото възможности за представяне в чужбина на по-многобройни български самодейни колективи.

По неофициална линия през втората половина на 50-те години са уредени и гостувания на френски музикални изпълнители. Концертите на видния представител на френската клавирна школа проф. Лазар Леви, на преподавателката в Държавната консерватория в Париж Ивон Лефебюр, на Моник дьо ла Брюшолри са посрещнати с голям интерес от българската музикална общественост и получават високата оценка на публиката и критиката⁵⁵.

При посредничеството на Българската легация през 1955 – 1956 г. КПКВЧ подписва договор с Парижката литературна и артистична агенция за гостуване в България на трупата на известния певец и артист Ив Монтан. Фактът, че българската страна поема всички негови разходи, както и изплащането на част от хонорара във валута говори, че на това посещение се държи твърде много, особено като се има предвид че то е част от проектираното от трупата голямо турне в СССР и другите народнодемократични страни⁵⁶. Българската публика го очаква с повишен интерес, пресата широко го разгласява, а деветте концерта в София от 23.II. до 03.III. 1957 г. се превръщат в истинско музикално събитие⁵⁷.

Изцяло по неофициална линия се осъществява пропагандирането на българската литература във Франция през втората половина на 50-те години. Разчита се предимно на контактите с литературни дейци, издатели и преводачи. В сравнение с другите европейски капиталистически страни резултатите от популяризирането на отделни творби на българската художествена литература във Франция са сравнително добри: за периода от 1944 г. до 1959 г. там са издадени осем книги от български автори (тази цифра е по-висока само за Италия).

Първият български автор, представен във Франция с отделна книга след Втората световна война, е Христо Ботев. Заслугата за появата през 1952 г.

на неговата стихосбирка в Париж принадлежи на френския поет Пол Елюар, който след посещението си в България извършва поетична адаптация на преводите, изпратени от България⁵⁸.

За запознаването на френския читател с други двама представители на българската поезия – Никола Вапцаров и Елисавета Багряна, допринасят усилията на издателя Пиер Сегерс и на писателя Николай Дончев. В издаваната от Сегерс поредица „Около света“ през 1954 г. излизат преведените от него избрани стихове на Вапцаров, а през 1957 г. творби от Елисавета Багряна. Инициативата за втората книга принадлежи на Николай Дончев, който изпраща на Сегерс направените от него преводи, въз основа на които френският издател предлага включването им в поредицата със съгласието на КПКВЧ⁵⁹. Последният, в сътрудничество със Съюза на българските писатели и Българската легация, в продължение на няколко години работи върху предложението на Сегерс за издаване на антология на българската поезия, но до края на 50-те години то не е осъществено⁶⁰. Идеята за тази антология идва след успешната реализация на подобно издание за прозата през 1956 г. под наслов „Български страници“. В него са представени 13 автори, чийто превод е осигурен от КПКВЧ и е редактиран от Сегерс. Предговорът на известния писател Пиер Гамара представя с верен критически усет писателите и техните произведения⁶¹. Изданието е подпомогнато от КПКВЧ с откупуване на известен брой екземпляри.

Особено голямо постижение в представянето на българската литература във Франция е издаването през 1957 г. на романа „Под игото“ от Иван Вазов в два тома, дело на издателството „Клуб библиофил дьо Франс“. Преводът на Стоян Цонев, Соня Пенчева и Виолета Йонкова излиза в десет хиляди тираж, с предговор от известния славист проф. Андре Мазон. Издаването е уредено със съдействието на Българската легация и КПКВЧ го подпомага, откупувайки 200 екземпляра⁶². Ангажирането на „Клуб библиофил дьо Франс“ също може да се отбележи като успех, тъй като той издава романа като абонамент и го изпраща на своите членове. Така разпространението на книгата е осигурено и тя достига до широк кръг читатели.

През 1958 г. е създадена нова възможност за представяне на произведения от българската литература пред френските читатели. Под заглавие „Севда“ издателството „Клуб де з'ами дьо ливр прогресист“ публикува романа „Снаха“ на Георги Караславов с илюстрации от гостувалия в България художник Жан Амблар и предговор отново на П. Гамара⁶³. Преводът е изпратен от КПКВЧ и е редактиран във Франция. Благодарение на усилията на българската страна там е издаден и сборник приказки и легенди, запознаващ с българския литературен фолклор⁶⁴.

Отчитайки голямата полза от издаването на произведения на български автори във Франция, Българската легация и КПКВЧ се опитват да установят връзка и с други издателства като например „Ашет“, на което се предлага да публикува творби от Елин Пелин, Емилиян Станев и Димитър Талев⁶⁵.

Прави впечатление, че повечето от издадените във Франция книги са преведени в България. Това говори за възможностите на българските преводачи и е оправдано от финансова гледна точка. От друга страна, то е показател за състоянието на българистиката там и за нейната ориентация по-скоро към лингвистичните проблеми. Интересът на нейните представители към българската литература изцяло е свързан с името на проф. Роже Бернар⁶⁶. В резултат на многократните си посещения в България, той е добре запознат с нейните творци и постижения и ги представя на страниците на научните издания и пресата. Негово дело са преводите на „Старопланински легенди“ от Йордан Йовков, „Под манастирската лоза“ от Елин Пелин, „Немили-недраги“ от Иван Вазов.

За популяризирането на българската литература във Франция се разчита и на посетилите България по покана на КПКВЧ и СБП френски писатели, критици, публицисти и журналисти. Докато през втората половина на 50-те години във Франция гостува само Елисавета Багряна като представител на българските литературни творци, то за същия период от време в България нееднократно пребивава главният редактор на сп. „Ланувел критик“, писателят и публицистът Жан Канапа за събиране на материал за своята книга „Социализъм и култура“. Впоследствие Канапа сътрудничи редовно на в. „Литературен фронт“, запознавайки българските читатели с културния живот във Франция⁶⁷.

През 1959 г. като гости на МПК в страната пристигат поетът Жан Марсьонак и литературният критик Ролан Десне, видният писател и публицист Пиер Параф и директорката на голямото марсилско литературно списание „Кайе дю сюд“ Марсел Балар. Всички те са свързани по един или друг начин с популяризирането на българската култура във Франция: Марсьонак публикува в печата отзиви за стихосбирката на Ботев, излязла в Париж; Параф е автор на редица статии и сказки от български писатели, като целта на М. Балар е да издаде цял брой, посветен на българската литература⁶⁸. Тези представители на френските литературни кръгове осъществяват многобройни контакти с българските си колеги, събират материали за бъдещи книги и статии, изразяват в интервюта мнението си за постиженията на българската и френската литература и възможностите за засилване на културния обмен.

Тези факти, разкриващи неотслабващия интерес на българската културна общественост към литературна Франция, се потвърждават от мястото, което отделят българските литературни вестници и списания за представяне на отделни френски творци и произведения⁶⁹. Особено внимание се отделя на един от най-големите поети и писатели на съвременна Франция, видния деец на световното движение за мир, комуниста Луи Арагон. През 1956 г. е издадена неговата стихосбирка, като преводите са дело на едни от най-изтъкнатите български поети: сп. „Пламък“ помества откъси от негови изказвания по въпроси на литературната теория, а през 1959 г. българската критика с възторг посреща новия му роман „Страстната седмица“⁷⁰.

През 50-те години широк прием сред българските читатели намират редица преводи на творби на съвременни френски автори. Сред тях са Нобеловият лауреат Роже Мартен дьо Гар, Пол Елюар, Елза Триоле (посетила страната заедно с Арагон през 1949 г.), Еманюел Роблес, Клод Мориак, Жак Превер, Пиер Беранже⁷¹.

Интересът, проявяван от българската културна общественост към френската литература, е съизмерим с този към творците на френското кино и техните произведения. Доказателство за това е както проведената по официален път седмица на френския филм, така и големият брой филми, прожектирани ежегодно на българския екран. Те, заедно с италианските, значително преобладават над филмите от останалите капиталистически страни. Българските зрители имат срещи с творби на видни френски режисьори, представители на реалистичното течение като Рене Клер, Луи Дакен, Марк Алегре. Добре познати на публиката са актьорите Жерар Филип, Мийшел Симон, Жан Габен, Фернандел⁷².

За запознаване с постиженията на френското кино и неговите творци определена роля играят и кореспонденциите от Париж на видния кинокритик Жорж Садул, които той редовно изпраща на сп. „Киноизкуство“⁷³. Във всички броеве на това списание през 1958 г. са публикувани откъси от книгата му „Чудесата на киното“, а през 1959 г. на български е преведена неговата „История на киноизкуството“.

Представянето на български филми на френския екран и запознаването на френските кинодейци и публика с развитието и постиженията на младата българска кинематография е задача, за осъществяването на която се полават големи усилия. Убеждението на Българската легация в Париж е, че разпространението на тези филми е от първостепенно значение не толкова от търговска, колкото от пропагандна гледна точка и затова се стреми да свързва Управлението на кинематографията с френски фирми, занимаващи се с подобен род дейност⁷⁴.

Контакт с известна част от френската публика е осъществен чрез прожекции във френската синематика и в киноklubовете, но най-вече посредством българското участие в Международния кинофестивал в Кан. През 1956 г. България е представена с първия си цветен игрален филм „Точка първа от дневния ред“ на сценариста Валери Петров и режисьора Боян Дановски, който заедно със Страшимир Рашев – началник Управление на кинематографията, присъства на фестивала⁷⁵. Следващата година в Кан е представен филмът на Захари Жандов „Земя“, към който критиката се отнася благосклонно, без да пропусне да отбележи неговите слабости, между които и бавния ритъм и преднамереността на разказа⁷⁶. През 1958 г. игрален филм от българска страна не е представен.

Най-големия си успех на международни фестивали българското кино постига през 1959 г. в Кан с филма „Звезди“ – съвместна продукция на Българската кинематография и ДЕФА, със сценарист Анжел Вагенщайн и режисьор Конрад Волф. Представен от името на България при конкуренци-

ята на 30 игрални филма от 30 държави, „Звезди“ печели специалната награда на журито, която е втора по значение след Златната палма⁷⁷. По преценка на културния аташе Б. Райнов „Звезди“ е посрещнат твърде добре както от официалните кръгове, така и от пресата и се нарежда сред малкото филми, които са широко отбелязани и положително оценени⁷⁸. Филмът печели със своя интересен сюжет, свързан със съдбата на евреите през Втората световна война, с режисьорската работа и актьорското присъствие. Награждаването му има не само художествена, но и политическа стойност. Опитите на западногерманската делегация да представи филма като акт на недобронамереност по отношение на ФРГ и да предотврати награждаването, претърпяват пълен неуспех⁷⁹. Популарността на „Звезди“ създава благоприятни условия за осигуряване на неговото разпространение на Запад на търговски начала. Изпратените представители на ДП „Разпространение на филми“ обаче не успяват да осигурят продажбата му и до края на 50-те години в Западна Европа не е откупен нито един български игрален филм⁸⁰.

Опитите по пропагандирането на постиженията в областта на театралното изкуство също вървят по линията на преките контакти с отделни театрални дейци и на участието в международни театрални прояви, организирани във Франция. През 1956 г. българските театрални среди имат възможност за непосредствено общуване с известния режисьор и актьор Жан Меркюр, поканен като официален представител на Франция за честването на 100-годишнината на българския театър⁸¹. Контактът, установен с ръководителя на гостувалия през 1956 г. театър „Ателие“ – Андре Барсак, е продължен и на следващата година като са му изпращани материали за българския театър, а от него е получена информация за работата на „Ателие“. Такива форми на сътрудничество се прилагат и по отношение на Френския театрален център към Международния театрален институт и към известния парижки „Театр Насионал Попюлер“, към чийто директор Жан Вилар КПКВЧ се обръща с предложение за размяна на материали през 1957 г.⁸²

С името на Жан Вилар е свързано и организирането на ежегодния фестивал на драматичното изкуство в Авиньон, на който през втората половина на 50-те години България три пъти изпраща свои представители за участие в традиционните младежки срещи. Показател за френското отношение към това участие е фактът, че през 1959 г. Културната дирекция при френското МВНР отпуска сума в размер на 50 хил. франка за осигуряване престоя на младите български театрални дейци, което дава възможност да бъдат изпратени за първи път трима представители⁸³. Те имат възможност да обменят опит и да се запознаят с най-добрите традиции на френския театър. Очевидно френската страна оценява значението на този фестивал и от пропагандна гледна точка и се стреми да осигури по-широко участие в него.

Вниманието на България е привлечено и от друго голямо събитие не само в културния живот на Франция: ежегодните прояви на Театъра на

нациите в Париж. Фестивалът има официален характер и се субсидира от Министерството на информацията и МВнР на Франция и от Парижката община. Българската легация ежегодно уведомява за него, но до края на 50-те години България не взема участие, макар че желание не липсва и през 1957 г. и 1958 г. се правят конкретни проучвания относно условията за представяне. Най-голямата пречка обаче е от финансово естество, а има и опасения, че ефектът няма да е голям, поради участието на десетки театри и поради непознатия там български език. По тези причини България не изпраща свои представители дори и на фестивала през 1959 г., за който получава за първи път както официална, така и лична покана от артистичния директор на Театъра на нациите Клод Плансон, който посещава с такава цел София на 29 ноември 1958 г.⁸⁴

След парижкия театър „Ателие“, през лятото на 1959 г. на сцените в София, Пловдив, Русе и Варна се представя още един френски театрален колектив – трупата на Софи Лоранс. Шестимата млади артисти представят пиесата на Пол Клодел „Размяна“ и рецитал от творби на бележити френски поети. Българската критика дава положителна оценка на стремежа към новаторство и на новите идеи на трупата, без да премълчава и някои несполуки като липсата на единен ансамбъл и разностилието в играта⁸⁵.

Сравнително най-малобройни са контактите и реализираните инициативи в областта на изобразителното изкуство. При това преимущество е на страната на френските изяви в България. Освен организираната през 1956 г. по официален път изложба на репродукции, в София през 1959 г. е показана и изложба на френски плакати, уредена от КПКВЧ и Съюза на българските художници със съдействието на Френската легация. Тя предизвиква голям интерес и получава високата оценка на специалистите, които считат, че подобни изложби имат важно значение за развитието на българското плакатно изкуство⁸⁶.

Легацията в Париж, чрез културния аташе Богомил Райнов, прави непрекъснати усилия да открие възможности за представяне постиженията на българското изобразително изкуство и на културното наследство на страната пред френската общественост. В основни линии тези възможности се свеждат до две – уреждане на изложби с български творби във Франция и издаване на албуми. И двете форми обаче предполагат изразходване от българска страна на значителни средства във валута и това се явява сериозна пречка за осъществяването на културната пропаганда в тази област.

През 1958 г. от Българската легация идва предложение за уреждане на изложба в Париж. То е свързано с подготвената изложба на Цанко Лавренов в Брюксел, която впоследствие КПКВЧ предвижда да бъде показана и в Париж с помощта на дружеството „Франция – България“. Преценявайки, че възможностите на дружеството не биха позволили организирането на подобна проява, а и най-вече, че не е целесъобразно първото представяне на българското изобразително изкуство в Париж да бъде с индивидуална

изложба⁸⁷, легацията предлага това да стане с показване на творби на група изтъкнати художници, което да се уреди по официална линия. КПКВЧ и СБХ приемат предложението, но до края на 50-те години то не е реализирано.

Добрата информираност за вкусовете на френската публика и художествена критика и верният критерий за оценка на постиженията в областта на изобразителното изкуство в България, ориентират правилно легацията в непрестанните ѝ търсения на форми и средства за представянето им във Франция.

В началото на 1956 г. тя предлага парижкото издателство „Серкл д'ар“ да публикува албум за стенописите от Казанлъшката гробница и Боянската църква, който да бъде изготвен от френски автор. Целта е по този начин изданието да получи по-голямо разпространение и да има по-силно въздействие. За уговаряне на условията в София пристига директорът на издателството – Шарл Фелд, но предложенията му се оказват неприемливи от финансов гледна точка⁸⁸.

Пак в началото на 1956 г. легацията за първи път лансира идеята за издаване на албум, посветен на графичното творчество на Илия Бешков. Б. Райнов показва негови репродукции на френски културни дейци и нееднократно има възможност да се увери в тяхната висока оценка⁸⁹. След известни колебания⁹⁰, КПКВЧ посредством легацията уговаря с парижкия издател Манюел Брюкер отпечатването на луксозен албум в 200 номерирани екземпляра.

През март 1959 г. легацията прави ново предложение за издаване с помощта на КПКВЧ на албум с оригинални български гравюри с разнообразна тематика. Всички екземпляри (около 300 броя – тираж, нормален за подобно издание със стойност на оригинал) е трябвало да бъдат предоставени на КПКВЧ и да струват към 400 хил. франка. Легацията изхожда от факта, че такива издания имат особена тежест във Франция и очаква то да привлече вниманието на френските специалисти и на пресата. Според СБХ и КПКВЧ обаче изразходваните суми няма да бъдат оправдани от вероятните резултати и те отказват да се заемат с подготовката на албума⁹¹.

Така, до края на 50-те години българското изобразително изкуство остава до голяма степен непознато във Франция. Известна крачка напред в това отношение е направена през 1959 г., когато България е поканена официално да участва в организираната от френското правителство и град Париж международна младежка изложба („Виенал дьо Пари“). Българската страна участва с творби на Величко Минев, Владимир Гоев, Ваня Дечева, Георги Божилов и др.⁹² За участие в дискусиите по проблемите на изобразителното изкуство по време на изложбата КПКВЧ изпраща художниците Димитър Остоич и Христо Нейков. Представянето в подобен род изложби е от значение за установяването на преки контакти между младите творци от различните течения и разширяването на техния кръгозор, както и за изработването на по-верен художествен критерий.

За запознаване на френската общественост с културните постижения на социалистическа България определена роля играе дружеството „Франция – България“, създадено в началото на 1951 г. на базата на съществуващия от няколко години Комитет за приятелство с България. Председател е Емил Лабери – почетен управител на Банк дьо Франс, а главен секретар – Роже Герен – съветник в департамента Сена. При образуването си дружеството наброява 300 членове, в края на 1954 г. – 1500, а в края на 1958 г. – 5000⁹³. Работата на дружеството е подчинена на популяризирането на българските постижения и на укрепване на приятелските връзки между двата народа. Като форми на работа са възприети честванията на 9 септември и 24 май, организирането на сказки, художествени вечери, киновечери. В тези прояви твърде рядко се използват пребиваващите във Франция български артисти⁹⁴. В художествените програми участват хорът и танцовата група на дружеството. Прожектирани са редица български игрални и документални филми. Характерна проява е участието му с изложбени щандове на ежегодните народни празници и панаири в цяла Франция и на празника на в. „Юманите“. На тези щандове са показани книги и снимки от България и се продават фолклорни предмети, което е от съществено значение за финансовото състояние на дружеството.

Веднъж на два месеца излиза списанието на дружеството – „Франция – България“ с главен редактор Луи Монтанж. Добре оформено, с тираж около 2000 броя, то дава представа за обществен-ополитическия и културния живот в България. Голяма част от материалите, публикувани в списанието, се осигуряват от КПКВЧ. Ежегодно се изпращат статии по различни въпроси на българската култура, фотоси, филми, художествена литература и албуми, грамофонни плочи с българска музика и фолклорни предмети⁹⁵.

Прекият контакт на КПКВЧ с ръководството на дружеството и с някои негови членове се осъществява посредством гостуването в България на делегации, поканени от комитета, с които се обсъжда дейността на дружеството⁹⁶. Запознаването с България дава възможност на поканените лица след завръщането си да пропагандират успехите на страната чрез сказки и статии и да разнообразяват и активизират работата на дружеството. Канят се членове на други градове с цел съставянето на местни негови комитети⁹⁷.

Въпреки развиващите се по официална линия културни връзки и широката дейност, предприемана от Българска легация в Париж, инициативите на дружеството не дублират използваните по други линии форми и обхващат различни обществени слоеве, без да разполагат с възможностите например на белгийското дружество за приятелство с България за организиране на изяви на български артисти или с колекция преводи на българска литература, която да издава по подобие на дружеството в Италия, дружеството „Франция – България“ успява в рамките на по-широките си задачи да представи някои страни от българската култура пред френската общественост.

В стремежа си да разнообрази дейността му, КПКВЧ организира през 1958 г. гостуване на главния секретар на СБХ проф. Илия Петров, компози-

тора М. Големинов и поетесата Ел. Багряна⁹⁸. Това е първата културна делегация, която комитетът изпраща в Париж. Освен подпомагането на културните манифестации на дружеството, тя има за задача да установи контакти с френски културни дейци и да създаде възможности за реализиране на нови инициативи във Франция. Но ограничените възможности на дружеството не позволяват постигането на по-мощни резултати. На практика част от задачите на делегацията са постигнати благодарение на проявената от Българската легация инициативност – тя дава прием с участието на повече от 100 културни дейци; организира представяне на Багряна в зала „Плейел“ и ѝ урежда интервю по Радио Париж. Културният аташе, заедно с Илия Петров посещават ателиета на френски художници и музеи⁹⁹.

Така, в резултат на усилията на КПКВЧ, Легацията и дружеството и на готовността, изразена от българските и френски официални власти за развитие на културните връзки между двете страни, е създадена добра база за тяхното по-нататъшно разширяване и активизиране, както и за регламентирането и поставянето им на планова основа.

Италия е другата страна, считана за един от центровете на европейската култура, с която България има установени традиции в културното общуване¹⁰⁰. През втората половина на 50-те години обаче развитието на културните връзки между двете страни не се отличава с особена интензивност, докато тези в областта на търговията отбелязват чувствителен напредък. Българският внос в Италия през 1959 г. нараства шест пъти в сравнение с 1956 г. и тя излиза на второ място сред капиталистическите държави, в които България реализира своя износ¹⁰¹.

„Атлантическият“ курс, който италианската външна политика неотклонно следва през разглеждания период и който в много по-голяма степен, отколкото Франция я обрича на пасивност и зависимост от американските външнополитически доктрини¹⁰², очевидно оказва по-непосредствено задържащо влияние върху контактите със социалистическите страни, включително и с България, в областта на политиката и културата.

Демонстрираният през втората половина на 50-те години стремеж от българска страна за реализиране на някои културни инициативи по официален път среща или липса на заинтересованост от италианска страна, или пречки от финансово естество. За представяне на българската култура в Италия се разчита основно на контакти с отделни представители на културни среди с организации, занимаващи се с културна дейност, както и на Дружеството за културни връзки с България. То е създадено през 1947 г. по инициатива на Италианската комунистическа партия със задачата да запознава обществеността с постиженията на социалистическа България¹⁰³. В състава на първото ръководство влизат и някои независими

прогресивни дейци и представители на буржоазни партии, които впоследствие отпадат поради промените в политическата обстановка. Дружеството не разполага с членска маса и не развива почти никаква дейност до създаването през февруари 1953 г. на инициативен комитет с председател сенатора Умберто Терачини и секретар Аве Франческели, която поема основната част от работата. От 1959 г. тя остава помощник на новия секретар Еудженио Джованарди.

Дейността на дружеството се изразява в изнасяне на сказки по въпроси, свързани с обществено-политическия, икономически и културен живот на България, организиране на концерти с изпълнения на български творби, на изложби. От най-съществено значение обаче е издателската дейност и работата на популяризирането на българската литература в Италия. Тези усилия на дружеството, заедно с българистите и връзките, които поддържат с тях КПКВЧ и Българската легация, обясняват факта, че за периода 1944 – 1959 г. в Италия са преведени и отпечатани най-много творби от български автори в сравнение с другите западноевропейски държави¹⁰⁴.

За значението на тази част от дейността на дружеството най-голям дял има преводаческата дейност на видния италиански славист и българист проф. Луиджи Салвини – човекът, който в най-голяма степен допринася за популяризирането на българската литература. Той е продължител на делото на първия българист проф. Енрико Дамиани, ръководи катедрата по български език в Неаполския университет, преподава в Римския университет, подпредседател е на Дружеството за културни връзки с България¹⁰⁵. Той посвещава своето преводаческо майсторство на българската литература и преведените от него произведения, заедно с обяснителните бележки към тях, започват да излизат от печат в поредица, носеща неговото име и уговорена от Аве Франческели с издателство „Ди култура“ в Рим¹⁰⁶.

Първите две книги от библиотеката „Л. Салвини“ излизат от печат през 1957 г. Това са преводите на драматизацията, направена от Александър Хаджихристов по романа на Георги Караславов „Снаха“ и комедията „Големанов“ на Ст. Л. Костов. По преценка на прогресивния римски седмичник „Ил Контемпоранес“ проф. Салвини е направил не само превод, а и оригинална адаптация, за да бъдат достъпни и разбираеми за италианската публика двете произведения¹⁰⁷. Дружеството ги популяризира като организира четения на откъси от тях в различни градове. През 1958 г. то успява да издаде още две книги от преводното наследство на Л. Салвини. Излизането от печат на поемата „Септември“ от Гео Милев се отбелязва от италианската преса като значително събитие в литературния живот¹⁰⁸. Високата стойност на изданието се определя както от умението на Салвини за предаване силата и красотата на стиха, така и от високохудожественото графично претворяване на сюжета от големия италиански художник Ренато Гутузо. Другата книга представя българските народни песни. В нея са включени и преводи, направени от Салвини още през 1930 г.¹⁰⁹

Успехите на дружеството в реализирането на издателската му програма са продължени през 1959 г. с излизането от печат на други два превода на

Салвини: романа на Г. Караславов под заглавие „Снахата на Юрталан“ с илюстрации от български художници и стихотворенията на Ботев, допълнени с избрани страници от неговата публицистика¹¹⁰. За първи път Ботев е представен на италианския читател и като прозаик, а подробните бележки на Салвини за епохата, живота и делото на големия български поет и революционер дават цялостна представа за него.

За превеждането и разпространението на българската литература съществен принос имат проф. Рикардо Пикио – преподавател в университета във Флоренция, и Лавиния Бориеро-Пикио – асистентка по български език в Римски университет. Те посещават два пъти България през 1957 г. по покана на КПКВЧ и през 1959 г. като гости на СБП. Плод на преводаческата дейност на Л. Пикио е издаването на „Чифликът край границата“ от Й. Йовков през 1957 г., а нейният интерес към развоя на българската литература намира израз в публикуваната от специализираното издателство „Нуова академия“ „История на българската литература“¹¹¹.

В помощ на Българската легация в Рим и на КПКВЧ за превеждане и разпространяване на българска литература в Италия е и Марио де Микеле – писател, публицист, художествен критик и сътрудник на редица вестници и списания. През 1957 г. в миланското издателство „Аванти“ е отпечатана стихосбирка на Н. Вапцаров под заглавие „Вратата не залоствай“ в превод на М. де Микели, Валтер Андреани и Леонардо Пампури¹¹². Своя интерес към личността и творчеството на този български поет Де Микели засвидетелства и две години по-късно, когато по негова инициатива в редица италиански градове са проведени чествания на 50-годишнината от рождението на Вапцаров, а в пресата са публикувани негови стихове и бележки за творчеството му.

Същият преводачески екип, който издава стихосбирката на Вапцаров, през 1959 г. публикува отново в Милано пълно издание на стиховете на Хр. Ботев с голям предговор за живота и творчеството му от Де Микели, с обяснение, снимки и факсимилета. Преводите са посочени като едни от най-добрите от български на чужд език и тримата преводачи са наградени от българския ПЕН-център¹¹³.

Внимание заслужава и книгата „Горски разкази“, излязла през 1959 г. под редакцията на Стефания Плона в двадесетхиляден тираж. Тя съдържа български народни приказки и е предназначена за училищата. От българска страна не са направени никакви разходи по превеждането и отпечатването, а благодарение на Ст. Плона книгата е публикувана в издателството „Ла Скуола“ към Министерството на просветата¹¹⁴.

Българската легация в Рим също полага значителни усилия за популяризиране на българската литература в Италия, особено от страниците на периодичния печат. До 1957 г. това става много трудно, но през 1958 г. вече са постигнати успехи. В повече от 130 броя на различни вестници и списания са поместени разкази от Й. Йовков, Е. Пелин, А. Каралийчев, Чудомир и др.¹¹⁵

Още от 1955 г. легацията е във връзка с италианската културна агенция „ИКАЙ“ и през 1959 г. се стига до сключване на договор между агенцията и миланското издателство „Сан Паоло“ за издаване на романа на Людмил Стоянов „Мехмед Синап“, като агенцията поема разходите по превода и издаването¹¹⁶. Становището на българската страна още от 1955 г. е книги в превод на италиански да се издават в Италия поради добрата техническа база и главно от гледна точка на разпространението им.

За повишаване интереса на италианските културни среди към българската литература определена роля играят и гостуванията на български писатели и литературни дейци. При посещението си през 1956 г. Стефан Мокрев има срещи с едни от най-известните италиански писатели, с които разговаря за възможностите да се издават български творби в Италия¹¹⁷.

През есента на 1958 г. КПКВЧ изпраща в Италия главния секретар на СБП Г. Караславов и секретаря на съюза Павел Матев и възнамерява да покани двама италиански писатели в България. Целта на гостуването е да се създадат контакти с италиански литературни дейци и издатели, за което спомага и участието на двамата български представители в Международния конгрес на писателите в Неапол¹¹⁸. Итало-българското дружество организира срещи на Караславов и Матев в Неапол, Рим и Венеция. Г. Караславов гостува и през 1959 г.¹¹⁹, когато дружеството урежда в Рим тържество с негово участие и представяне на „Снаха“ в присъствието на литературните критици на всички по-големи вестници.

Особено активно работи за разширяване на литературните контакти между България и Италия писателят Николай Дончев. На страниците на италианския печат той представя постиженията на българската литература, а чрез българските литературни вестници и списания популяризира преводаческото дело на проф. Салвини, на М. де Микели, творчеството на отделни писатели и издателската дейност на дружеството в Рим¹²⁰.

Представянето на италианската литература в България има свои традиции и преводачи от ранга на Иван Вазов, Константин Величков, Пенчо Славейков, Кирил Христов. От Освобождението до началото на Втората световна война на български език са издадени 164 книги от италиански автори; по време на войната – 22, като най-превеждани са Салгари, Де Амичис, Пирандело, Данте, Голдони. След 1944 г. броят на издадените преводни италиански книги намалява и за десетгодишния период до средата на 50-те години той е 24, като през 50-те години се издава по една книга годишно¹²¹. В сп. „Пламък“ и в „Литературен фронт“ се появяват преводи на творби на Салваторе Куазимодо, Алберто Моравия, Джузепе Марота и други, показващи нарасналият интерес към новата италианска литература, която дотогава е сравнително слабо позната в България¹²².

Конкретна стъпка за задоволяване на този интерес е показаната през пролетта на 1956 г. изложба на италианската книга в София. Тя е организирана от КПКВЧ и Държавната библиотека „Васил Коларов“ със съдействието на Итало-българското дружество и книжарницата на Италианската комунистическа партия¹²³.

Връзките, които по инициатива на българската страна се създават с отделни културни дейци в Италия, са резултатни и в сферата на театралното изкуство. Контактите на Българската легация с Карло ди Стефано – режисьор, автор на пиеси и един от редакторите на римското списание „Театър днес“, водят до полезно сътрудничество. Той изпраща на сп. „Театър“ информация за театралния живот в Италия. Под негова режисура са проведени ред четения от актьори на драматизацията на „Снаха“, организирани със съдействието на Итало-българското дружество, а през 1957 г. той предлага да постави „Големанов“¹²⁴. Инициативата обаче се осуетява, поради финансови трудности.

Итало-българското дружество, в сътрудничество с кукления театър на Мария Синьорели в Рим и с помощта на КПКВЧ, организира с голям успех през 1956 г. и 1957 г. представление на пиесата на Надя Трендафилова „Момчето и вятъра“. То планира и превеждане от проф. Салвини и издаване на най-значителните български творби в областта на драмата, които впоследствие да бъдат поставени на италианска сцена¹²⁵. Идеята обаче не среща одобрение от българска страна и с основание, защото едва ли някой театър би се съгласил да постави такава пиеса без нейната финансова подкрепа, което би погълнало твърде много средства във валута.

През тези години в България се проявява интерес и към италианското кино, по-специално към неореалистичното му направление. Сп. „Киноизкуство“ отделя значително място на информации за неговото развитие¹²⁶, включително и чрез кореспонденциите на сътрудника си Карло ди Стефано.

Важна роля за запознаване с италианското киноизкуство има предложеното от Итало-българското дружество гостуване на режисьора и сценариста Масимо Мида Пучини и Джовани Венто – сътрудник на сп. „Чинема нуово“. На страниците на сп. „Киноизкуство“ те споделят своето мнение и за състоянието на българското кино, посочвайки недостатъците на сценариите и извличането на новите идеи „от максими, вместо да бъдат прецедени през хората на всекидневието“¹²⁷.

По българските екрани са показани редица образци на италианското неореалистично кино: „Крадци на велосипеди“ по сценарий на Чезаре Дзаватини, „Рим-11 часа“ и „Един мъж за Ана“ на режисьора Джузепе де Сантис, „Бели нощи“ на Лукино Висконти, „Железничарят“ на Пиетро Джерми, „Шинел“ на Алберто Латuada и др.¹²⁸.

Още през ноември 1955 г. Българската легация в Рим предлага преговори с Де Сантис и Пелегрини за провеждане на седмица на италианския филм в България и на българския в Италия. В интерес на разширяването на културните връзки с Италия въпросът за уреждането на седмиците на базата на реципрочност през 1956 г. е поставен официално чрез Италианската легация в София¹²⁹. До края на разглеждания период обаче инициативата остава нереализирана.

От средата на 50-те години се търсят и други пътища за представяне на български филми по италианските екрани. Внасянето на български късо-

метражни филми е много трудно, поради съществуването на закон, който не позволява прожектирането на такива чужди филми в Италия. Въпросът за вноса на игрални филми е още по-сложен, защото дори и да бъде допуснато внасянето им, те няма да могат да осигурят покриването на разходите по вноса и прожектирането¹³⁰. Легацията също е ограничена във възможностите си да популяризира българското киноизкуство, тъй като е задължена да показва филмите, които получава от България само на прожекции пред тесен кръг зрители. На тези прожекции тя кани представители на италианското Министерство на външните работи, журналисти и кинодейци и търси начин за евентуалното разпространение на българското кино. Тези прожекции и участието на български филми във фестивала във Венеция са от значение за появата в редица италиански вестници и списания на отзиви за отделни филми и за развитието на българската кинематография¹³¹.

При оценката за влиянието на италианското кино и по-точно на неговото неореалистично направление върху творчеството на българските кинодейци през 1958 – 1959 г. се изхожда от по-общата оценка за пътя на развитие и за постигнатото от българската кинематография след 9.IX.1944 г. Неореализмът с характерната за него критика на буржоазната действителност и остър социален протест се оказва особено притегателен за част от българските творци, особено в периода след Априлския пленум от 1956 г., когато става очевидна необходимостта от преодоляване на схематизма и илюстративния подход при разработването на значителни теми и събития. Приемането на неореализма като път за ликвидиране на тези отрицателни моменти е окачествено в Постановлението на ЦК на БКП за състоянието и по-нататъшното развитие на българската кинематография от 5 юли 1958 г. и в последвалите го две обширни статии в сп. „Киноизкуство“ като отстъпление от творческите принципи на социалистическия реализъм, което води до заместване на едната крайност – лакировката, с друга – „изобразяването на недъзи и трудности по такъв начин, че същността, тенденциите, перспективите на положителното развитие напълно се закриват ...“¹³². На неореализма се гледа като на една от причините за отстъплението от вътрешната идейно-художествена яснота, макар и неговите похвати да допринасят за засилване на индивидуализацията на образите и приближаването на киното до реалния живот¹³³.

В предложенията си, отправени официално до италианското Министерство на външните работи през 1956 г., българската страна включва и размяната на оперни артисти¹³⁴. Желанието е тя да става на реципрочни начала. Отчитайки степента на развитие на връзките между двете държави и финансовата страна на въпроса, МПК отказва предложението на директора на Римската опера да се направят постъпки за гостувания на цели състави и предлага да се започне с размяна на отделни артисти, като има предвид Д. Узунов и Н. Гяуров¹³⁵. Счита се, че след големия им успех през 1955 г. в Париж, те в известна степен са спечелили благоразположението на италианските оперни среди. Отговорът на италианското Министерство на

външните работи в началото на 1959 г. обаче е, че размяната на оперни артисти на реципрочна основа е невъзможна, защото организирането на оперни представления било въпрос на частната инициатива, макар и първоначално да са налице изгледи за успеха на тази инициатива¹³⁶.

След като уреждането на музикални прояви в Италия по официален път се оказва неосъществимо, Българската легация и дружеството в Рим търсят други възможности чрез контакти с отделни организации като музикалните сдружения „Стабиле компания артисти лирики асоциети“, „Компания лирика дела чита ди Рома“, концертната дирекция „Камус и Казило“ и др., но без особен резултат¹³⁷. От българска страна се поддържат връзки и с отделни импресарии, музикални изпълнители и критици. В повечето случаи те са поканени да гостуват в България за запознаване с българските изпълнители и евентуално уреждане на техни концерти в Италия или информиране чрез пресата за постиженията ни в музиката. Сред гостите са импресариото Артус Булегин, музикалният критик и отговорен редактор на в. „Унита“ в Милано Рубенс Тедески, оказал голямо съдействие по време на гостуването на Държавния ансамбъл за народни песни и танци и за отразяването му в пресата, секретарят на Емилианския център за културни връзки с чужбина в Болоня, музикалният критик на в. „Унита“ Алберто Марчигони и заместник-директорката на Римската филхармонична академия Адриана Пани¹³⁸.

Усилията да бъде представено българското музикално изкуство пред италианската публика дават резултат през 1956 г. и 1959 г., когато в Италия гостуват съответно Държавният ансамбъл за народни песни и танци и Симфоничният оркестър при Двореца на пионерите в София. Турнето на първия е по настояване на председателя на Итало-българското дружество Умберто Терачини и на Българската легация, които влизат във връзка с един от най-добрите импресарии – Ремиджо Паоне от агенция „Спетаколи ерепи“ – Милано. Въпреки проявената от него известна резервираност и неохота, гостуването е осъществено с голям успех. Изнесени са общо 16 концерта в Рим, Болоня, Неапол, Флоренция и други градове¹³⁹. Пресата дава ласкави отзиви за оригиналната музика и интересната програма и за майсторството на ръководителя Филип Кутев, когото един от най-известните вестници „Ил Месаджеро“ сочи като пример, достоен за широко подражание в Италия, защото е успял да представи в рамките на един спектакъл най-хубавото, което предлагат народните танци и музика¹⁴⁰. За ефекта от гостуването допринасят и предаванията на записи от концертите по телевизията и кинохрониката, както и организираната от Итало-българското дружество беседа за българския фолклор. Сериозна слабост обаче е пропускането на възможността да бъдат публикувани в пресата материали за българската култура и традиции. Гостуването заслужава положителна оценка най-вече от гледна точка на политическия ефект. Фактът, че с разрешаването на входната виза за ансамбъла се занимава Министерският съвет в Италия и благодарение на намесата на Терачини е принуден да я

разреши, е успех в отношенията с Италия¹⁴¹. От друга страна, гостуването на колектива е уредено при условия той да получава 80% от чистата печалба и сам да си осигури транспорта и пълната издръжка в Италия. Това налага КПКВЧ да отпусне извънредно големи за своя бюджет средства във валута и впоследствие да направи извода, че в бъдеще не трябва да се изпращат в капиталистическите страни такива големи групи (ансамбълът се състои от 105 човека), а да се потърсят други форми на културни прояви, които няма да изискват извънредно големи разходи¹⁴².

КПКВЧ и Дирекцията за музикално изкуство се придържат към тази линия и по отношение на оперните изпълнители, но когато през 1959 г. организационният комитет на Петия международен фестивал на детето в Палермо по предложение на Итало-българското дружество кани за участие Симфоничния оркестър при Двореца на пионерите в София, КПКВЧ решава да използва тази възможност за представяне на българското изпълнителско изкуство, макар че оркестърът наброява повече от 100 души¹⁴³. Организирането и провеждането на гостуването става при непосредственото участие на Българската легация и Итало-българското дружество. Освен концертите на фестивала оркестърът изнася и представления в други градове, между които се откроява концертът в Спортната палата в Болоня пред близо 8000 зрители. Пресата говори със суперлативи за таланта на българските млади музиканти и дава висока оценка за успехите на музикалното образование в България.

В това отношение важна роля играе участието на български представители на авторитетните международни музикални конкурси „Джан Батиста Виоти“ във Верчели и „Феручио Бузони“ в Болцано. Първото българско участие в седмия конкурс „Виоти“ през 1956 г. е твърде успешно. Шестнадесетгодишната пианистка Милена Моллова е награденa с диплом за спечеленото шесто място измежду 170 участвали пианисти, а младият певец от Софийската опера Никола Николов е класиран пръв от тенорите и четвърти от всички участвали артисти¹⁴⁴. През следващите години продължава успешното представяне на българските изпълнители в този известен конкурс. Силно впечатление оставя баритонът от Софийската опера Костадин Шекерлийски през 1957 г., а две години по-късно младата певица Райна Кабаиванска печели втора награда¹⁴⁵. На същия конкурс Тодор Кювлиев – пиано, печели сребърен медал през 1959 г., а в раздела за класически танци младите артисти Цвета Джумалиева и Анастас Самев получават втора награда като първа не е присъдена¹⁴⁶.

За първи път България участва в Международния конкурс за пианисти „Феручио Бузони“ през 1959 г. Признание за класата на българските музикални творци е поканата за участие в журито, отправена до проф. Панчо Владигеров. При силната конкуренция на 48 пианисти от 33 страни най-младият от съзтезателите – българинът Иван Евтимов, е награден с диплом¹⁴⁷.

Успехите на българските изпълнителни на тези авторитетни международни конкурси утвърждават името на България като страна с традиции и

висока музикална култура. Те са и начин за сравняване с международните постижения и в отделни случаи създават възможност за по-продължително и непосредствено общуване с едни от най-добрите музикални педагози в Италия. Доброто представяне в конкурса „Виоти“ на Н. Николов и К. Шекерлийски и техните гласови данни дават основание на председателя на журито д-р Йозеф Робоне да предложи през 1957-1958 г. двамата да бъдат изпратени на специализация във Висшия курс за усъвършенстване по белканто при Миланската скала¹⁴⁸. Специализацията на Н. Николов има за резултат неговото израстване като певец от висока класа и му отваря пътя към сцените на оперите в Милано, Сполето, Верчели.

Подобен ефект има и специализацията на младата надежда на българската опера Р. Кабаиванска във Верчели. За едногодишния си престой в Италия тя дебютира в две опери, участва в многобройни концерти, печели първа награда на конкурса за млади оперни певци в Реджо Емилия и втора във Верчели¹⁴⁹. Оценявайки богатството на нейния глас и сценичната ѝ подготовка, италианските критици ѝ предсказват блестяща кариера.

Класата на италианското музикално обучение кара Министерството на просветата и културата да подпомага или само да изпраща там през втората половина на 50-те години за следване и специализация и други български музикални дейци¹⁵⁰. Едно от първите официални споразумения между италианската и българската страна (от 1959 г.) е свързано с отпускането на такива стипендии¹⁵¹.

Към популяризиране на българската музика са насочени и опитите на Итало-българското дружество за уреждане с помощта на различни музикални организации на концерти от творби на български композитори и от българския фолклор. Но за разлика от успехите в пропагандирането на българската литература, постигнатото от дружеството в запознаването на италианската общественост както с българската музика, така и с изобразителното изкуство, не е със същата стойност¹⁵². За времето от средата до края на 50-те години е уредено показването в няколко града само на една изложба от репродукции и през 1959 г. на изложба от творби на българската графика в Рим. Идеята за втората изложба и показването на италианска такава в България на реципрочни начала започва да се обсъжда още в края на 1955 г., след посещението в Италия на художниците Ненко Балкански, Иван Мандов и Стоян Конаклиев. Със съдействието на Българската легация те установяват контакти с италиански творци и предизвикват интерес към българското изобразително изкуство¹⁵³. Връзките с председателя на дружеството за графика в Рим Карло Петручи, с Марио Пенелопе – секретар на Националната федерация на художниците, с известния художник, член на ЦК на Италианската комунистическа партия Ренато Гутузо и други, в бъдеще се оказват резултатни.

Чрез М. Пенелопе и благодарение на инициативността на Българската легация, КПКВЧ и Съюза на българските художници уреждат в София изложба от творби на повече от 50 млади италиански художници, показана

преди това с успех на Световния фестивал на младежта в Москва. Критиката отбелязва положително търсенията на младите творци в областта на колорита и композицията, но същевременно изразява несъгласието си с принципите на абстракционизма, господстващи в голяма част от платната¹⁵⁴. През декември 1959 г. в България е показана още една изложба на млади италиански творци¹⁵⁵. Тя е реализирана по инициатива на художествения критик и писател Марио де Микели, който по време на гостуването си в София за тържествата, посветени на Н. Вапцаров, донася рисунки на италиански графици, породени от контакта със стихове на българския поет.

Най-мощната проява на културните контакти между двете страни, реализирана по официален път, е изложбата на репродукции на прочутите византийски мозайки от Равена. Това е и един от редките случаи, когато от италианска страна е проявена по-голяма инициативност и заинтересованост. На откриването на изложбата на 30 май 1958 г. присъстват пълномощният министър на Италия в София Филипо Фалкони и проф. Джузепе Бовини – инспектор в Управлението на паметниците в Равена. Изложбата, уредена от КПКВЧ и Съюза на българските художници със съдействието на италианските министерства на външните работи и на просветата, предизвиква изключителен интерес, който се потвърждава от броя на посетителите – 36 хил. души, както и от мястото, което ѝ отделя пресата¹⁵⁶.

Изложбата на мозайките от Равена впоследствие се използва от българската страна за придвижване на културния обмен на официална основа. Идеята е в Италия официално да гостува изложбата „2500 години изкуство по българските земи“, показана с успех през 1958 г. в Швейцария. Мнението на Българската легация обаче е, че от италианска страна не се проявява необходимата активност за уреждане на изложбата и част от причините за това са от политическо естество¹⁵⁷. Действително, още в средата на януари 1959 г. Италианската легация е информирана от КПКВЧ за българските условия, които повтарят тези за уреждането на изложбата на мозайките: италианската страна да поеме разходите по организирането, както и за издаването на каталога и афишите, а КПКВЧ – по транспорта, застраховката и престоя на един уредник. Желанието на КПКВЧ е изложбата да бъде открита на 15.ІІ.1959 г., но отговорът на италианското Министерство на външните работи е, че датата на откриването и времетраенето на изложбата ще бъдат определени едва след образуването на новото правителство и се препоръчва показването ѝ междувременно в друга държава. Едва на 3.VІІІ.1959 г. Италианската легация уведомява, че италианските власти са взели решение да предоставят залите на Изложбената палата в Рим през януари и февруари 1960 г.¹⁵⁸.

За положителното разрешаване на този въпрос и за активизиране контактите в областта на културата в бъдеще несъмнено имат значение и промените, извършени в състава на Културната дирекция при италианското МВнР. Нейният нов директор Дал Болцо в разговор с българския пълномощен министър в Рим през август 1959 г., изразява готовност да

окаже съдействие не само за уреждането на изложбата, но и за осъществяването и на други културни инициативи¹⁵⁹.

Действително картината на 60-те години показва, че тенденцията към засилване на връзките в областта на културата, набелязана в края на предходния период в отношението на България с Франция и Италия, продължава да се задълбочава. Тя се явява част от възприетата от тези две държави политика на придържане към принципите на мирното съвместно съществуване, водеща до разведряване в международните отношения.

Впоследствие към тази политика се присъединяват, макар и значително по-трудно, Великобритания и ФРГ. Особеното място и ролята на двете страни в НАТО, както и характерът на амбициите им, правят промяната във възгледите на техните ръководители за отношенията със социалистическите държави твърде мъчителна. В още по-голяма степен горната констатация важи за промяната в самите практически действия на двете страни.

По силата на влошената си стратегическа позиция в средата на 50-те години Великобритания е принудена да стане първата капиталистическа страна, търсеща път за урегулиране на своите отношения със СССР и да подложи на преценка външната си политика като цяло. В крайна сметка обаче тя остава най-сигурният партньор на САЩ. Това обяснява непостоянството и колебливостта в еволюцията на нейната политика спрямо СССР и особено спрямо източноевропейските страни, които английските кабинети дълго време разглеждат като съветски сателити¹⁶⁰.

Така, въпреки че през втората половина на 50-те години е налице една по-благоприятна международна атмосфера и в областта на икономиката и културата са направени крачки към развитие на контактите, за особена интензивност в културното общуване между България и Англия не може да се говори¹⁶¹. Почти до самия край на 1959 г. с официалните власти в Англия не е обсъждан нито един въпрос от културен характер. Инициативите за осъществяване на определени културни прояви произхождат от КПКВЧ, МПК и Българската легация в Лондон, чиито усилия са насочени към първоначалното представяне на българската култура пред английската общественост, а от английска страна – от отделни заинтересовани лица, импресарии, организатори на международни конкурси и изложби.

КПКВЧ поддържа връзки с Училището за славянски и източноевропейски проучвания към Лондонския университет, където лектор по български език и литература е Вивиан Пинто. Той публикува проучвания върху отделни български писатели, издава сборник с откъси от произведения на български творци в оригинал, занимава се с преводи на творби от Яворов, Вапцаров и Ел. Пелин¹⁶². Неговата работа среща пълна подкрепа и съдействие от страна на КПКВЧ.

Друг англичанин, с когото КПКВЧ поддържа постоянен контакт и който има особени заслуги за популяризиране на българската литература в Англия, е Питър Темпест – млад писател и публицист, живял известно време в България и добре познаващ езика. Доста сполучливи негови преводи на стихове на Вапцаров са издадени през 1952 г. в София, а през 1954 г. – в Лондон, където са посрещнати много добре¹⁶³. Той предлага да преведе поемата „Септември“ от Гео Милев и избрани творби от Христо Смирненски, които да бъдат издадени с финансовата помощ на КПКВЧ. Липсата на валута осуетява тази идея и за периода от 1944 до средата на 1959 г. в Англия са издадени само две български книги¹⁶⁴.

През втората половина на 50-те години КПКВЧ два пъти се възползва от покани за участие в Международната изложба за оформление на книги, организирана в Лондон, за да представи пред английската общественост продукцията на българските издателства¹⁶⁵. След приключване на изложбите книгите се предават на дружеството за приятелство с България и на славянските отдели на университетите в Лондон, Ливърпул и Глазгоу.

Препоръката на Българската легация в Лондон е КПКВЧ и заинтересованите институти да се отзовават на подобни покани за участие в международни изложби, фестивали и прегледи, тъй като е по-лесно осъществимо и струва по-малко, отколкото организирането на самостоятелни прояви, а същевременно дава възможност на една по-широка публика да се запознае с българските културни постижения. Но няколко участия в международни изложби на предмети на народното творчество и на театрални кукли са доста скромни по мащаби и значение. А КПКВЧ често пъти по бюджетни съображения отказва участие в по-големи международни инициативи, с по-голям отзвук в средствата за масова информация¹⁶⁶.

Но на такъв авторитетен международен форум, какъвто е филмовият фестивал в Единбург, България се представи без прекъсване от 1956 до 1959 г. В конкурсната програма са прожектирани игралните филми „Неспokoен път“, „Земя“, „Ребро Адамово“. Изпращат се и късометражни филми, част от които представят българската култура. Най-голям успех е постигнат през 1959 г., когато от близо 250-те филма на 34 страни – участници в XIII фестивал в Единбург, българо-германската продукция „Звезди“ е призната от журито за най-добрия филм на фестивала. Прожекцията му е една от малкото, които са добре посетени, а след пресконференцията с българската делегация и представителите на ГДР, в печата излизат повече от 15 отзива за достойнствата на „Звезди“¹⁶⁷.

Все пак през разглеждания период българското кино остава непознато за широката английска публика, докато филми от Англия са сравнително добре застъпени в програмите на българските кина като, естествено, не всички от тях са с еднаква художествена стойност. В анкетата за най-добър филм през 1956 г., проведена от редакцията на сп. „Киноизкуство“, „Хамлет“ на големия режисьор и актьор Лоурънс Оливие е посочен на второ място от зрителите¹⁶⁸.

През 1957 г. е направен опит да се демонстрира пред българската публика и изкуството на английския театър, като в същото време се разчита това да доведе до създаване на по-тесни творчески връзки с английските театрални среди. В началото на март Българската легация в Лондон предлага да бъде поканен прогресивния лондонски театър „Уъркшоп“ с художествен ръководител известния драматург, актьор и режисьор Юан Маккол¹⁶⁹. Различните опити да се намери начин за плащане на хонорара във валута обаче остават безрезултатни. По тази причина гостуването е осуетено, но връзката с английски театрални дейци е осъществена и през 1958 г. Маккол гостува в България в състава на културната делегация, поканена от КПКВЧ¹⁷⁰.

По идея на председателя на дружеството за приятелство с България в Лондон – Едгар Йънг, КПКВЧ и Сатиричният театър канят през 1957 г. на гостуване изтъкнатия английски театрален деец, заместник-председател на Международния съюз на театралните критици и член на Изпълнителния комитет на Съюза на театралните критици в Англия Осиа Трилинг¹⁷¹. Впоследствие той изпраща поредица от информация за състоянието на театралния живот в Англия, които са отпечатани в сп. „Театър“.

С успех се осъществява идеята на Българската легация в Лондон и КПКВЧ за първа среща на българската общественост с оригинални творби на английското изобразително изкуство. През октомври 1956 г. гост на КПКВЧ е известният художник Пол Хогарт, чиято изложба е показана последователно в София, Пловдив и Русе¹⁷². Запознат по време на гостуването си с българското културно наследство, Хогарт предлага да се уреди изложба на стари български икони в Англия, което би представлявало интерес за публиката и сам прави проучвания в тази насока¹⁷³. Значението на една такава изложба, която би могла да се покаже в други страни, е правилно оценено от българска страна, но трудностите по комплектуването на оригинални икони и вероятно финансовите ограничения са причина да се отложи реализирането на това предложение.

Липсата на валута осуетява още една възможност за запознаване на английската общественост с българското изкуство. Става дума за уговореното между Българската легация в Лондон и Бюрото за уреждане на изложби показване на творби от български художници през 1958 г.¹⁷⁴ С отказ са посрещнати проучванията на легацията през 1959 г. за представяне на изложбата „2500 години изкуство по българските земи“ в музея „Виктория и Алберт“ и Етнографския музей, където за залите не се плаща наем, но трудностите произтичат от това, че се показват предимно копия, а не оригинали, от разнородността на изложбата и нежеланието за културна размяна с България¹⁷⁵. Към това мероприятие проявява известен интерес и Британският съвет, но до края на 1959 г. изложбата не достига Лондон.

С цел да се постави началото на нови контакти с английски музикални дейци, КПКВЧ отправя покани до тях и изразява готовност да им организира концерти в страната. Но невъзможността да се изплаща поне една част

от хонорарите във валута осуетява възможността българската публика да се срещне с тяхното изкуство¹⁷⁶. Единственото гостуване на английски музикален изпълнител – пианистката Ирен Колер, е осъществено през април 1959 г. В писмо до КПКВЧ самата Колер предлага да изнесе концерти в България и приема условията на Дирекцията за музикално изкуство да получи хонорар в левове и сама да покрие разходите си за пътните и престоя, Музикалните среди в България дават висока оценка на нейната техника и сценично чувство¹⁷⁷.

Усилията за представяне на българската музика в Англия имат успех, що се отнася до контактите с известния музиколог Лойд, гостувал в България. Той организира предавания на българска музика от различни жанрове по английското радио¹⁷⁸. Но опитът за уреждане на непосредствени изяви на български певци и инструменталисти там среща значителни трудности. Легацията използва създадените връзки с импресариото А. Борсдорф, организирал през 1955 г. гостуването на Държавния ансамбъл за народни песни и танци, за проучване на възможностите за нова подобна изява с Държавния радиоквартет „Аврамов“. Становището на Борсдорф е, че квартетът е неизвестен и трябва предварително да бъде представен на музикалната общественост с един концерт пред подбрана публика в Лондон като всички разноски се поемат от българската страна¹⁷⁹. Неприемливи се оказват и предложенията му да уреди участието на Катя Попова в Международния музикален фестивал в Ланголен през 1958 г. По преценка на Българската легация този фестивал е аматьорски и равнището му е по-ниско от това на сцените, където е гастролирала К. Попова¹⁸⁰.

Опитът на КПКВЧ да представи български певци на ръководители на английския оперен театър, като ги покани за честването на 50-годишнината на Софийската народна опера, не успява. Затова през 1959 г. са положени значителни усилия за уреждане на гастроли на български певци чрез импресариото Дж. Финзи. Възможностите за гостувания на чужди артисти в Ковънт Гардън обаче са твърде ограничени: ако те не са познати на музикалната общественост в Англия, не могат да се явят на тази сцена, независимо от това, че са получили признание в други страни. Необходимо е предварително да се явят на прослушване пред специални комисии и да се получи разрешение от Профсъюза на артистите и от Министерството на труда, което всъщност провежда политическия контрол при такива ангажменти¹⁸¹. Предложението на Финзи е да се уредят излъчвания на изпълнения на български певци по радиото и телевизията и на малки концерти от страна на Българската легация по подходящи поводи за запознаване на музикалните критици и специалисти с качествата на българските изпълнители.

Първата изява на български оперен певец на английска сцена (освен Борис Христов) е свързана с името на Никола Николов. По време на специализацията си в Италия той сключва договор за участие в няколко представления на музикалния фестивал в Уексфорд през октомври 1959 г. В Лондон той дава малък концерт в Българската легация и по нейно

настояване се явява на прослушване в Ковънт Гардън¹⁸². Изявлението на един от членовете на комисията, че Н. Николов има чудесен глас и ако той имаше британски паспорт, те биха го приели за постоянно в състава на операта, е потвърждение не само за високите качества на младия тенор, но и за трудностите при ангажирането на чужди изпълнители в Англия. Все пак контактите с Финзи дават резултат и той подписва договор с Н. Николов да организира всички негови турнета в Англия в продължение на пет години¹⁸³.

Най-голямата културна проява, реализирана от българска страна в Англия, е повторното гостуване през есента на 1957 г. на Държавния ансамбъл за народни песни и танци. Инициативата идва от импресариото Делвал, който първоначално поддържа връзка с белгийските организатори на турнето на ансамбъла, а след това подписва договор с КПКВЧ. Финансовите условия в него не са особено благоприятни, а и в резултат на изострената международна обстановка след събитията в Унгария през 1956 г., отново е засилено настроението против социалистическите страни¹⁸⁴. Но отказът от договора би изложил на опасност престижа на КПКВЧ и Българската легация в Лондон и до вероятното плащане на неустойка. Затова се полагат усилия да бъдат уговорени концерти и в провинцията, както и предавания по телевизията. През август пристига режисьорът Греъм Мюер за уточняване на програмата на предаванията¹⁸⁵. Това е първият представител на Би Би Си, който идва с такава цел в България и посещението му се оценява като голям успех. Концертът е излъчен на 8 септември 1957 г. и е видян от близо 7 млн. английски граждани. Ансамбълът има осем спектакъла в една от най-модерните концертни зали – „Роял фестивал хол“ в Лондон, а после в Оксфорд и Манчестър. За първи път в английската преса се появяват високи оценки за начина на разработка на фолклора, за богатството на цветовете и жизнеността на танците¹⁸⁶. Търсеният пропаганден ефект е постигнат, но до края на 50-те години КПКВЧ повече не се ангажира с изпращане на големи колективи в Англия.

През целия разглеждан период културните инициативи са провеждани чрез контакти най-вече с отделни лица – културни дейци, импресарии, организатори на изложбени фестивали. Не са установени връзки с културни институти и учреждения (изключвайки отделни библиотеки и един-два музея), с творчески обединения и организации на културни дейци, макар че още в края на 1956 г. Българската легация в Лондон препоръчва на КПКВЧ близо двадесет такива¹⁸⁷. Едва от декември 1959 г. има сведения за по-тесни контакти на пълномощния министър Г. Зенгилеков с представители на Британския съвет, с които са обсъждани въпросите на културния обмен между двете страни¹⁸⁸. Мнението на българския дипломат е, че в това отношение съществуват благоприятни условия и той предлага да се установи пряк контакт между Британския съвет и КПКВЧ като за целта в София бъдат изпратени двама представители, с които подробно да се уговорят условията и да се приеме съгласуван план. Английският пълномощен министър в София също изразява желание да бъдат установени връзки с

КПКВЧ по официален път и това кара последния да предвиди в плана си за 1960 г. евентуални контакти с Британския съвет¹⁸⁹.

Особено място в представянето на българската култура в Англия заема дружеството за приятелство с България. Основано в Лондон на 30 ноември 1952 г. с 51 членове, то доста бързо увеличава своя състав – 212 души през 1953 г., 370 през 1954 г., а през 1955 г., вследствие на създадената по-благоприятна международна обстановка и на контактите между България и Англия, броят на членовете му достига 662¹⁹⁰.

Тези цифри обаче не са реален показател за дейността на дружеството. Всяка година има твърде голямо текучество и броят на напусналите почти се изравнява с броя на постъпилите (когато има задържане на едно ниво на цифрата, сочеща състава). Освен това само една част, и то не особено голяма, е обхваната в дейността на дружеството. Неговата работа се върши от няколко по-активни членове на ръководството, в което влизат двама почетни президенти, председател, секретар и Изпълнителен комитет, както и два допълнителни комитета – социален и просветен. В ръководството обаче липсва единство и дисциплина. Стремешт на председателя Едгар Йънг е да решава еднолично въпросите, но по ред причини той запазва поста си до март 1958 г., когато на негово място е избрана Мерсия Макдермот¹⁹¹, дотогавашен секретар на просветния комитет. За някои слабости в дейността на ръководството говори сравнително честата смяна на неговия секретар. През март 1956 г. на мястото на Дороти Коултхард е избран Хаймън Франкел, заменен през 1958 г. от Дюк Гранджийн¹⁹².

Показателен е социалният състав и партийната принадлежност на членовете на ръководството и на дружеството като цяло. В първото през 1957 г. преобладават служащите, а работниците са само двама, докато 75% от членската маса на дружеството съставляват работниците. От нея 60% са лейбъристи и членове на трейдюниони и само 20% – членове на Британската комунистическа партия и Младежката комунистическа лига. През 1957 г. в ръководството има 7 комунисти, 3 лейбъристи и 6 безпартийни¹⁹³. Тези цифри говорят за значителната роля, която Британската комунистическа партия играе в определяне насоките на дейност на дружеството. От друга страна, те илюстрират някои тенденции в работата на самото дружество – най-вече съсредоточаването на вниманието върху работническите маси и трейдюнионистките среди. За това допринася и системата на колективното членуване и поемането на шефство върху дружеството от страна на профсъюзни и кооперативни организации.

Независимо от противоречията вътре в ръководството и отбегнатите на моменти отношения с КПКВЧ, свързани най-вече с методите на работа на председателя Йънг, за дейността на дружеството може да се даде добра оценка като се има предвид обстановката, в която то работи. Формите на работа са съобразени с местните условия и традициите на подобни обществени организации и с ограничените възможности (най-вече от финансово и политическо естество) на дружеството.

Една от основните дейности на дружеството е изнасянето на сказки – предимно от негови членове, посетили по различни поводи България. Те се уреждат от трейдюниони, кооперативни дружества, лейбъристски и други организации и на тях присъстват от 30 до 100 човека¹⁹⁴. Сред тези сказки съвсем рядко се срещат такива, посветени изцяло на проблеми на българската култура.

Важна проява на дружеството в културната сфера са редовно провежданите чествания на 9 септември и 24 май. Обикновено те включват сказки, литературно-музикални програми и филми. Опитите на Българската легация да внесе по-голямо разнообразие и да подпомогне дружеството, предлагайки КПКВЧ да изпрати артисти, на които евентуално да се организира отделен малък концерт пред културни дейци и видни общественици, не дават резултат като причините са най-вече от финансово естество¹⁹⁵.

Особено активна културно-пропагандна роля играе сформираната към дружеството танцова група от около 20 души. Ефектът от нейните изяви, които са средно два пъти месечно, е значителен като се има предвид, че е канена от профсъюзи, кооперативни и други организации и квартални общини на чествания и тържества с твърде многобройна публика. Групата се представя много успешно и печели призови места на редица фестивали в Лондон и провинцията¹⁹⁶. КПКВЧ правилно оценява значението ѝ за създаване на интерес към българския фолклор и към България и се стреми да я подпомага във всяко отношение.

С културни проблеми пряко се занимава просветният комитет, оглавяван за известно време от Мерсия Макдермот. Той дава съвети по въпросите за филмите и литературата, идваща от България, преглежда българските списания, издавани на английски език и изпраща предложения за тяхното подобряване, организира честванията на 24 май¹⁹⁷.

Съставът, структурата и дейността на дружеството отговарят на целта, която то си е поставило – да популяризира постиженията на социалистическа България сред широките работнически маси. През целия разглеждан период то използва постоянни, в известен смисъл традиционни за подобни обществени организации методи и форми на работа. Дружеството няма за цел представянето на английската култура в България, а и въпросите за организиране на инициативи за запознаване с българските културни постижения не са в центъра на неговата работа. Обяснение за това може да се търси в социалния състав на средата, в която то работи, в професионалната квалификация на по-голямата част на неговите активисти, в самата организация на културния живот в Англия и в ограничените финансови възможности на дружеството. На практика то не е в състояние да окаже реална помощ при организирането на по-крупни културни прояви, представлящи постиженията на българската култура, което съществено го отличава от дружествата в Белгия, Франция и Италия.

При липсата на контакти с официалните власти и на изявена готовност за сътрудничество от страна на отделни културни институти, към които се

обръща КПКВЧ, България е принудена да разчита най-вече на връзки с частни лица. При това инициативата за провеждане на културни мероприятия често произлиза от тези лица, но българската страна невинаги е в състояние да се възползва от предоставените ѝ възможности главно поради липса на валута. Характерни за периода са многобройните покани до представители на английската култура за гостуване в България, докато българските културни дейци, посетили Англия, са единици. Целта е гостите, запознали се с българската култура, при завръщането си да съдействат за нейното представяне пред широката английска общественост. На практика обаче по-мощните изяви в Англия не са свързани с тези лица.

Може да се каже, че през разглеждания период българската култура остава слабо позната в Англия. Но е положителен фактът, че се полага началото на редица контакти с английски културни дейци, а в края на 1959 г. – и с Британския съвет, на който впоследствие се разчита за активизиране на културните връзки между двете страни.

Някои от трудностите, които развитието на тези връзки среща по отношение на Англия, биха могли да се открият при проследяване на културните контакти с ФРГ. През втората половина на 50-те години те се осъществяват в новата обстановка, създадена в резултат на влизането в сила на Парижките споразумения от октомври 1954 г. Те ликвидират окупационния режим във ФРГ, уреждат приемането на страната в НАТО и ѝ дават право да създава въоръжени сили, което заедно с растящия икономически потенциал подхранва реваншистските амбиции на Бон¹⁹⁸. Изострянето на международната обстановка вследствие на предприеманите от ФРГ опити за промяна на следвоенното статукво, продължаващи и в началото на 60-те години, създават твърде неблагоприятни условия за контакти със социалистическите страни. Те са допълнително усложнени от провъзгласената в края на 1955 г. „доктрина Халщайн“, съгласно която ФРГ отказва да поддържа дипломатически отношения с държави, признали ГДР.

Сред тези държави е и България. Тя обаче успява, въпреки създадената неблагоприятна обстановка, да осигури непрекъснато увеличаване на своя стокообмен с ФРГ, който от 1954 г. нататък е най-голям в сравнение с този с останалите капиталистически страни¹⁹⁹. От средата на 50-те години известно съживяване настъпва и в културните контакти между двете държави²⁰⁰. Липсата на дипломатически отношения прави тяхното осъществяване по официален път невъзможно, но от българска страна е поета инициативата за създаване на връзки с различни институти, организации и лица за уреждане на културни прояви във ФРГ и чрез тях – запознаване с успехите на социалистическа България. Това е начин за опровергаване на клеветите и нападките срещу нея, характерни за периода на „студената война“, и е подкрепа на усилията на онези кръгове във ФРГ, които са за установяване и развитие на нормални отношения с Източна Европа. По

тези причини от пролетта на 1957 г. има сведения, че на разширяването на културните връзки на България с ФРГ се гледа с голям интерес от страна на Министерството на външните работи на ГДР и от представителите на другите социалистически държави²⁰¹.

Съживяването на културните контакти става възможно и поради нарастания интерес на някои среди във ФРГ към България. Потвърждение за това са предложенията, направени пред КПКВЧ от двама западногермански търговци – Вестмайер и Щайнвалер през декември 1957 г. Непосредствената цел на посещението им в България са контактите им с Министерството на търговията, но същевременно са натоварени от видни политически лица в Бон и Хамбург да проучат възможностите за установяване на културни връзки с България на базата на реципрочността и въпроса за създаване на германско-българско дружество във ФРГ и българо-германско в България²⁰².

На 17 декември 1957 г. КПКВЧ уведомява Вестмайер за съгласието си с предложението за установяване на културен обмен, както и за създаване на дружество във ФРГ и изразява готовност да разгледа предложенията, които германската страна би представила. По въпроса за образуване на дружество в България КПКВЧ съобщава, че съществуващите по-рано дружества от подобен род са включени в самия комитет при неговото образуване и той е поел техните функции²⁰³.

През 1958 г. контактите с Щайнвалер продължават. В началото на февруари той представя на председателката на КПКВЧ Екатерина Аврамова проект за устав на бъдещото германско-българско дружество със седалище в Хамбург и клон във Франкфурт, както и предложение за поканване в България на председателя на Комисията по икономическите и културните въпроси в Бундестага Хелмут Калбицер с цел подготвянето на бъдеща културна спогодба. КПКВЧ възприема тази идея и на два пъти отправя покана до Калбицер, но той отлага гостуването си²⁰⁴. Неосъществени остават и предложенията на Щайнвалер за размяна на оперни артисти, както и опитите на КПКВЧ да го ангажира със създаване на контакти с филмови къщи за организиране на филмови седмици в България и ФРГ.

Развитието на контактите с германските представители показва наличие на желание за установяване на връзки с българските културни институти, което обаче по различни причини не е подплатено с постоянство и готовност за изпълнение на поетите ангажименти. Демонстрирана е и една тенденция в тактиката на България по отношение на ФРГ – стремеж за използване на всяка възможност за представяне на българската култура там при положение, разбира се, че тази възможност е оправдана от политическа и културна гледна точка.

За преценяване на дадена инициатива именно от такава гледна точка в голяма степен се разчита на Българското посолство в Берлин и на министерствата на културата и на външните работи на ГДР. Чрез тях КПКВЧ се информира за сериозността и надеждността на лицата и организациите, с

които възнамерява да поддържа връзки, както и за евентуалната политическа окраска, която би се придала на дадена културна проява. До посолството са отправени и много от предложенията, идващи от западногерманска страна.

Използването на тези предложения и активността, проявявана от КПКВЧ, са насочени към установяване на контакти и реализиране на определени мероприятия по линията на отделни организации, институти, концертни дирекции, импресарии и артисти. Разчита се и на слависти, проявяващи интерес към българската литература, както и на някои българи, живеещи във ФРГ.

В края на 1955 г. е поканен да гостува славистът от Шутгарт д-р Еберхард Волфграм, който изявява желание да съдейства за развитие на културните връзки между двете страни и впоследствие редовно информира КПКВЧ за разговорите си по този въпрос със западногермански политически и културни дейци. По негова препоръка през 1956 г. КПКВЧ влиза във връзка с дружеството „АКРОС“ в Майнц и с Института за връзки с чужбина в Шутгарт²⁰⁵.

Дружеството „АКРОС“ („Работен кръг Изток“) е съюз на научни работници, поставили си задача да поддържат връзки с Източна Европа в областта на науката, техниката, стопанството и културата. През декември 1955 г. той два пъти се обръща към Българското посолство в Берлин с предложение за съдействие при установяването на връзки с България. През юни 1956 г. на „АКРОС“ е изпратено съгласието на КПКВЧ за сътрудничество, материали за културния живот в България и искане за конкретни предложения²⁰⁶. Член на дружеството е и Волфграм, а председател – проф. д-р Ханс Клумб – директор на Физическия институт при университета в Майнц. В началото на 1957 г. той посещава Българското посолство в Берлин и по препоръка на последното е поканен от КПКВЧ в България, където гостува през април²⁰⁷. До края на 50-те години обаче няма други сведения за продължаване на контактите между КПКВЧ и „АКРОС“ и за организиране на инициативи с негово съдействие.

През 1956 г. КПКВЧ осъществява контакт с Института за връзки с чужбина в Шутгарт и с неговия главен секретар д-р Франц Тирфелдер. Институтът е неофициален орган на Министерството на външните работи в Бон за разпространение и поддържане на германското културно влияние зад граница и е приемник на създадения през 1917 г. Германски институт за чужбина²⁰⁸. През лятото на 1956 г. КПКВЧ уведомява института за своите цели и дейност, изпраща материали и предлага сътрудничество в културната област, а през ноември по негова покана гостува Фр. Тирфелдер, с когото са обсъдени редица конкретни предложения за размяната на изложби, артисти и книги²⁰⁹. До края на 50-те години институтът действително играе ролята на главен партньор на КПКВЧ във ФРГ и с негово съдействие са осъществени редица културни мероприятия в двете страни.

Д-р Тирфелдер подхожда към сътрудничеството с българската страна съвсем конкретно и делово. Само една седмица след неговото завръщане от София институтът вече е разгледал възможностите в тази насока и изпраща на КПКВЧ предложения за бъдещата работа²¹⁰. В общи линии те са осъществени до края на 50-те години. Към тях спада гостуването през април 1958 г. на диригента на Долносаксонския симфоничен оркестър Хелмут Тирфелдер, който изнася концерти в София и Пловдив²¹¹, уреждането в Щутгарт през лятото на 1958 г. на изложбата „Българско народно творчество“, привлякла 30 хил. посетители и отразена с положителни отзиви в пресата²¹², както и показаната в София през есента на същата година изложба на германската приложна графика, представяща повече от 20 западногермански графични от „Група 56“. Техните творби привличат близо същия брой посетители, колкото и изложбата „Българско народно творчество“ в Щутгарт. Това дава основание на в-к „Щутгартер нахрихтен“ да определи като „радваш успех“ факта, че „60 хил. души отправиха съвсем неполитичен поглед към културата на другата страна“ и да заговори за културен мост от Щутгарт до София²¹³. В отговор на тази изложба Тирфелдер предлага организиране на такава от творби на изтъкнатия художник Борис Ангелушев през 1959 г. в Щутгарт, но поради заболяване на Ангелушев инициативата остава неосъществена. През април 1959 г. институтът урежда концерт на завръщащия се от турне в Белгия Пионерски симфоничен оркестър, който е отразен и в пресата²¹⁴.

Продължителното сътрудничество на КПКВЧ с Института в Щутгарт се оказва резултатно, макар и организираните културни прояви да не са особено мащабни и да са съсредоточени главно в Щутгарт. При утежнените условия за работа във ФРГ те са определен принос в цялостната дейност по представянето на българската култура и запознаването с България. Доказателство за значението, което КПКВЧ придава на връзките си с института, е и поканата, която той за втори път отправя към Франц Тирфелдер за гостуване през 1959 г. Разговорите са полезни и някои от предложените от Тирфелдер инициативи залягат в плана на комитета за 1960 г.²¹⁵

Предложение за сътрудничество от този род идва през 1957 г. и от страна на Института за връзки с чужбина в Дортмунд. Той изявява желание да организира през есента на същата година „Българска седмица“ с изложба, филмова вечер, концерт на български артисти и сказка за България. Идеята е подкрепена от културни дейци в ГДР и особено от Българското посолство в Берлин и това кара КПКВЧ да я приеме, въпреки значителните средства, които би трябвало да изразходва. В средата на 1957 г. обаче става ясно, че директорът на института се отказва от предложението си поради възникналите трудности, най-вече от политически характер²¹⁶. Контактите повече не са подновени, но изложените факти са ново доказателство за готовността, която се проявява от българска страна за използване на всяка предоставена възможност за популяризиране на културните постижения на България.

Водени от разбирането за необходимостта от установяване на сериозни контакти с влиятелни концертни агенции и импресарии за представянето на български певци и инструменталисти на западногерманска сцена, КПКВЧ и Дирекцията за музикално изкуство, със съдействието на Българското посолство в Берлин, внимателно проучват получаваните предложения. Има се предвид както тяхната финансова страна, така и влиянието и авторитета на агенцията или импресариото, които ги отправят. Значителни надежди се възлагат на контактите с концертната дирекция на Паул Целер, който предлага гостувания на западногермански артисти в България. Той поддържа връзки по тази линия и с Унгария и ЧССР²¹⁷. Българската страна дава съгласието си за съвместна работа с Целер, но в продължение на близо две години не е направено нищо. Едва през 1958 г. започват сериозни преговори по предложеното от Целер гостуване на Софийската държавна филхармония във ФРГ, но впоследствие агенцията проявява явно нежелание да изпълни поетите ангажименти. Провалиянето на гостуването дава повод за тенденциозни коментари в някои западногермански вестници. Под заглавие „България отказва“, в „Офенбах пост“ от 5 ноември 1958 г. заявява, че опитът учи, че „... договорите с изпълнители зад желязната завеса като че ли винаги пропадат“ и че градският отдел за култура се е отказал да разчита на евентуално съгласие на Софийската филхармония за по-късна дата²¹⁸. Българската преса отговаря на тези обвинения с точно обяснение на причините за провалиянето на гостуването и отново подчертава желанието на страната да разширява културните си връзки на базата на „взаимно уважение, точност и коректност при изпълнение на поетите задължения“²¹⁹.

Случаят с турнето на Софийската филхармония е нова илюстрация за трудностите, включително и от политическо естество, които трябва да бъдат преодолявани във ФРГ, илюстрация и на предубежденията, създадени в годините на „студената война“, както и на опитите за използване на едно културно мероприятие за чисто политически цели.

През 1957 г. КПКВЧ влиза във връзка с Международната асоциация за европейски културни седмици в Манхайм и с нейния музикален директор Алберт Кек-Зеецер, организира му концерти в България през 1958 г. и му изпраща музикални материали²²⁰. Но имайки предвид, че въпросната организация има частен характер и не играе особена роля в културния живот²²¹, КПКВЧ и МПК не се възползват от нейните предложения за сътрудничество. Повечето от тях са свързани с изразходване от българска страна на значителни суми във валута за единични концерти в малки населени места, с които не би могло да се постигне особен ефект.

КПКВЧ и Дирекцията за музикално изкуство, в желанието си за евентуално ангажиране на някои западногермански артисти с популяризиране на българската музикална култура, с готовност организират концерти на музиканти с доказани изпълнителски качества. През 1957 г. е уредено гостуване на клавирно дуо Ханс и Курт Шмит, а няколко месеца по-рано – през октомври 1956 г., българската публика се среща с изкуството на концертното трио „Гебел“ от Хамбург²²². Музикалните специалисти и ауди-

торията посрещат с голям интерес изпълненията на артистите и им дават висока оценка. През 1957 – 1958 г. се правят опити за уговаряне на обмен с Франкфуртската опера, но без да се стигне до реализиране на определени инициативи²²³.

За съдействие в популяризирането на българската култура във ФРГ се разчита и на отделни лица, най-вече слависти, проявяващи интерес към българския език и литература, както и на българи, живеещи там. През 50-те години семинари по славистика има към университетите в близо 10 града на ФРГ, като в четири от тях се преподава и български език²²⁴. Със съдействието на гостувалия през 1955 г. Е. Волфграм е установена връзка с някои от най-известните западногермански слависти като проф. д-р Ернст Кошмидер, директор на читалищия за най-добър семинар по славянска и балтийска филология при Университета в Мюнхен, проф. д-р К. Х. Полок от Славянския семинар при Университета в Гьотинген, както и с младия учен Волфганг Геземан. КПКВЧ им отправя покани за гостуване и по тяхна молба изпраща на семинарните библиотеки томове българска литература, от каквато те чувстват остра нужда. Продължителни и полезни са контактите с В. Геземан, който през 1959 г. е в България като гост на КПКВЧ²²⁵. Въпреки тези контакти обаче, до края на 50-те години във ФРГ не е преведено и издадено нито едно произведение на българската художествена литература.

КПКВЧ поддържа връзка и с някои българи, живеещи във ФРГ, които биха могли в една или друга степен да съдействат за представянето на българската култура. През пролетта на 1956 г. в КПКВЧ се получава писмо от Кирил Харалампиев, който в продължение на 10 години работи като лектор по български език и литература в Университета в Мюнхен. Предложението си за сътрудничество с Комитета той мотивира с факта, че „... докато другите страни под каквато и да е форма правят всичко възможно да покажат това, което е ценно и хубаво в тяхната култура, то за България много рядко се чува нещо“²²⁶. КПКВЧ му изпраща материали за написване на статии, както и за евентуално превеждане и издаване на творби от български автори – инициативи, предложени от самия Харалампиев.

От 1955 г. КПКВЧ снабдява с ноти и други материали за българската музика и абонира за български културни списания д-р Любомир Романски, живеещ в Гелзенкирхен, както и Лиляна Добри Христова – Вацке, преподаваща в Консерваторията във Вупертал, които също подпомагат представянето на българските постижения в тази област²²⁷.

Освен контактите с организации и отделни лица, за популяризиране на отделни страни от българската култура се използват и възможностите, които предлагат отправените покани за участие в международни прояви, организирани във ФРГ. Именно по тази линия две години подред – през 1957 г. и 1958 г., на Международната изложба на книгата във Франкфурт България се представя с продукцията първоначално на издателство „Български художник“, а после с общ щанд на „Полиграфиздат“²²⁸. Това участие

дава възможност за контакти с издателства от десетки страни и създава условия за разпространение на българските книги, като особен интерес предизвикват книгите върху българското изкуство.

През 1957 г. покана за участие във Втората международна среща на детските и младежките хорове, организирана от Рейнския хор в Дюселдорф, получава колективът на хор „Бодра смяна“, който се представя с голям успех и през следващите години отново се правят постъпки от германска страна за неговото гостуване²²⁹.

Така, през втората половина на 50-те години се забелязва значителен интерес от българска страна към ФРГ като обект за популяризиране на България и нейната култура.

Установените през този период контакти със западногермански културни институти, организации и отделни дейци, както и осъществените там културни прояви, макар и не особено многобройни, са съществен принос в разкриването на истината за България при усложнените условия за работа във ФРГ и създават добра основа за бъдещо развитие на културните контакти дори и без наличие на установени дипломатически отношения между двете страни.

ФРГ също има определени амбиции по отношение на България, прилагайки в своята външна политика принципа на толериране на едни социалистически държави за сметка на други. Обективно това води до създаване на по-благоприятни условия за развитие на двустранните контакти, но налага повишено внимание от българска страна към предлаганите от ФРГ инициативи за културен обмен.

*

* *

Пресъздадена по-детайлно, картината на културните връзки, които България установява и поддържа с Франция, Италия, Англия, ФРГ, насочва към някои изводи. Те се отнасят най-вече до концепцията, която българската страна има през втората половина на 50-те години за ролята и значението на тези връзки; до механизма на тяхното осъществяване, както и до мястото им в цялостната система на контактите, които България развива с тези страни.

Главната цел на културните връзки на България с европейските капиталистически държави през този период е запознаването на обществеността там с най-високите културни постижения на страната. Постепенно се налага схващането, че в атмосферата на неприязън и недоверие към социалистическите държави, създадена в годините на „студената война“, културните връзки поради своята специфика са най-подходящият инструмент за преодоляване на предубежденията, за разобличаване на клеветите и за запознаване с истинския облик на нова България.

Това, разгледано на фона на настъпилите положителни промени в международния живот и в контекста на обновяващата се външна политика на България след 1956 г., обяснява проявяваната от българска страна по-

голяма активност в установяването и развитието на културни връзки в сравнение с нейните партньори от Западна Европа.

В механизма, осигуряващ реализирането на тази дейност, участват преди всичко КПКВЧ, Министерството на просветата и културата, Министерството на външните работи и българските дипломатически представителства в съответните западноевропейски страни: органи с официален характер, които обаче до края на 50-те години твърде рядко осъществяват културни контакти по официална линия. Българската страна е наясно с предимствата на официалния обмен – реципрочност, представителност, финансови облекчения, възможност за провеждане на по-мощни мероприятия със значителен ефект, и се стреми към него. Но той предполага наличие на желание за културно сътрудничество у партньорите, което не е независимо и откъснато от желанието за развитие на по-тесни контакти и в другите области. Последното обаче през петдесетте години липсва у повечето западноевропейски ръководители. По редица причини изключение прави правителството на генерал Де Гол и този факт обяснява в известна степен наличието на някои мероприятия, проведени по официален път между Франция и България. Липсата на дипломатически отношения на последната с ФРГ не са единствената пречка за осъществяване на официални контакти. От много съществено значение в случая е общата насока на политиката на ФРГ (както и на Англия и Италия), характеризираща се с крайна резервираност по отношение на социалистическите държави.

При създадената през втората половина на 50-те години ситуация, България е принудена да разчита за реализиране на своите цели в капиталистическите страни най-вече на отделни културни институти, обществени организации и частни лица и работата с тях е основното направление в дейността на съответните български органи.

В този смисъл особена стойност придобива дейността на дружествата за приятелство с България. Създадени под ръководството на съответните комунистически партии във Франция, Италия и Англия, те действат по различен начин, с различни средства и в различни обществени слоеве. Различен е и резултатът от работата им. КПКВЧ ги цени като едни от своите главни помощници и им оказва значителна подкрепа.

Голямо място в културната дейност на страната заемат поканените за гостуване в България, отправени от КПКВЧ до отделни представители на културни институти и организации и до частни лица от четирите западноевропейски държави. Разчита се, че след като са се запознали със страната, те ще популяризират постиженията ѝ в своята родина. Това начинание струва доста скъпо и в него има известен елемент на несигурност, защото значителни разходи се правят както по самото гостуване, така и за подпомагане на предприеманите след това инициативи от съответното лице (включително и защото българските творци са неизвестни на Запад и рискът по тяхното представяне е твърде голям). Освен това в България невинаги пристигат подходящи лица, които впоследствие да са в състояние да допринесат за представянето на българската култура.

Поемането на рискове в този начален стадий на установяване на културни контакти със Западна Европа обаче е оправдано и необходимо. Гостуванията са един от пътищата, който, заедно с участието в международни културни прояви и с дейността на дружествата за приятелство с България, създава основата за издигането на културното общуване с европейските капиталистически страни на ново равнище през първата половина на 60-те години. Но е необходимо да се посочи, че в резултат на възприетата практика през 50-те години, голямата доза случайност и невъзможността да се изготвят своевременно реални планове от КПКВЧ, водят до липсата на добра организация на работата, до затруднения в разпределянето на и без друго не особено големите финансови субсидии и оттук – до намаляване на ефекта от културната дейност в капиталистическите държави. Тези пречки постепенно намаляват с натрупването на опит в организацията и управлението на културните връзки.

Съпоставянето на степента, в която е представена българската култура в Западна Европа през втората половина на 50-те години и на проведените в България мероприятия, разкриващи постиженията на европейските капиталистически страни в областта на културата, ясно говори в подкрепа на целта, която българската страна си е поставила, развивайки културните си контакти с тези държави. Разбира се, в обяснението им за по-малкия брой инициативи, представящи западната култура в България, би трябвало да се включи и пасивността на тези страни, и идеологически мотиви, и трудности от финансов характер, и желание за организиране на действително високохудожествени, а не на посредствени прояви.

Постигнатите резултати, наред с наченките на процес на разведряване, с нарасналото значение на културата и по силата на закономерностите на културното общуване, създават необходимата база за постепенното развитие на процеса на планиране и регламентиране на културните връзки между България и европейските капиталистически страни и за тяхното поставяне на официална основа през първата половина на 60-те години.

Б Е Л Е Ж К И

¹ Тези въпроси се разглеждат в различна степен в: Сб. Международни отношения и външна политика на България след Втората световна война, С., 1982; Социалистическата външна политика на НРБ, 1944-1974, С., 1974; Григорова, Ж. Балканската политика на социалистическа България 1944-1970. С., 1985; Božinov, V. Bulgarian Foreign Policy (1944-1968) – Etudes Historiques, 6, 1978, 345-361.

² Чичовска, В. Международната културна дейност на България (1944-1948) – В: България в света на древността до наши дни. Т. 2, С., 1979, с. 388. От нея вж. и: Bulgaria's International Cultural Relations (Sept. 9, 1944-1948). – Bulgarian Historical Review, 1975, № 3-27; Bulgarian-British Cultural Relations. 1944-1948. – Ibid. 1983, № 122-40; Todorova, R. Bulgarian-Polish Cultural Relations. (1944-1952). – Etudes Historiques, vol. 11, 1983, 27-52

³ По-подробно вж. Орлик, И. Империалистическите държавы и Восточная Европа (1945-1965). М., 1968.

⁴ Огнянов, Л. Априлската политика на БКП, 1956-1980. С., 1981, 126-146; Мирчева, Х.

Външната политика на България в служба на мира и разведрияването на Балканите. – Военноисторически сборник, 1981, № 4, 221-222; Стойков, А. Социалистическа България и културния живот на Европа. – В: България в света ... Т. 2, с. 385; Vozinov, V. Bulgarian Foreign Policy, p. 346.

⁵ За състоянието на културния живот в България и за проблемите, стоящи пред творците от различните области на културата вж. напр.: БКП и културата. Т. 2. С., 1983, 402-414, 523-536, 563-573, 617-621; Знеполски, И. Кинематографичният процес. Изграждане социалистическата култура на българското кино С., 1980, 28-39; от него: Филмът в полето на културата. С., 1985, 23-37; Аврамов, Д. Когато реализъмът търсеше своето многообразие. – Изкуство, 1986, № 5, 2-12; Мариנסка, Р. За границите на пластичното. – Изкуство, 1984, № 8, 36-46, № 9, 2-11; Кръстев, В. Развитие на жанровете в българската музика. – В: Сб. Формиране и развитие на социалистическата култура в България. С., 1971, 269-273.

⁶ БКП в резолюции и решения. Т. 4. С., 1955, 366-370.

⁷ Централен държавен архив на НРБ (ЦДА на НРБ), ф. 363, оп. 8, а.е. 378, л. 43-45.

⁸ Пак там, л. 44.

⁹ Чичовска, В. Международната културна дейност ..., с. 391; от нея Bulgaria's International Cultural Relations ..., p. 4.

¹⁰ ЦДА на НРБ, ф. 143, оп. 5, а.е. 1, л. 71-80; а.е. 149, л. 7-13; ф. 363 оп. 1, а.е. 1, л. 31-34; оп. 3, а.е. 1, л. 17-19.

¹¹ Несторов, Х., Мирчева, Г. Българската социалистическа държава в международните отношения (1944-1980). – В: Сб. България 1300. Институции и държавна традиция. Т. 1. С., 1981, 311-312.

¹² Вж. Орлик, И. Империалистическите държавы ..., 167-178.

¹³ История на дипломатията. Т. 5. № 1. С., 1978, с. 493, 500, 548.

¹⁴ Пак там, с. 498.

¹⁵ Затрадициите в културното обпване между България и Франция вж. Генчев, Н. Франция в българското духовно възраждане. С., 1979; Бикс, Р. Български оперен театър до 1944г. Материали и наблюдения. С., 1976, с. 163, 295, 312, 322; Панова, С. Молиер на българска сцена. С., 1975; Попов, И. Миналото на българския театър. Спомени и документи. Т. 4. С., 1956, с. 233, 243.

¹⁶ История на дипломатията. Т. 5, № 1, с. 509.

¹⁷ Колосков, И., Внешняя политика Пятой республики. М., 1976, с. 3, 87 и сл.

¹⁸ Добринов, Т. Външната политика на НРБ (1949-1956). – В: Международни отношения и външна политика на България, 145-146.

¹⁹ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 4, а.е. 248, л. 30-31, 38-39, а.е. 249, л. 173.

²⁰ Пак там, а.е. 248, л. 52-54.

²¹ Пак там, л. 3-4.

²² Пак там, оп. 5, а.е. 163, л. 8.

²³ Архивно-документационен отдел при Министерството на външните работи (АМВНР), папка 34, опис 14, преписка 520, л. 1.

²⁴ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 6, а.е. 3, л. 98.

²⁵ Пак там, а.е. 151, л. 4-7.

²⁶ Пак там, а.е. 191, л. 25-26.

²⁷ Пак там, оп. 7, а.е. 89, л. 17-18.

²⁸ Пак там, оп. 4, а.е. 250, л. 1, 48, 38, 34.

²⁹ Литературен фронт, № 25, 26, 29, 21 и 28 юни и 19 юли 1956; № 27, 5 юли 1956 г.; Театър, 1956, № 7, 76-79; № 8, 54-55, 56-61.

³⁰ АМВНР, п. 32, оп. 13, пр. 554, л. 127, 139; ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 8, а.е. 928, л. 170.

³¹ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 8, а.е. 928, л. 166.

³² Народна култура, № 11, 12, 13, 6, 13, 20 април 1957; Киноизкуство, 1957, № 6, 61-79.

³³ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 6, а.е. 191, л. 29-32, 38; оп. 8, а.е. 928, л. 171.

³⁴ АМВНР, п. 21, оп. 16, пр. 251, л. 6-7, 13; п. 63, оп. 16, пр. 690, л. 62, 122-123, 124; ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 7, а.е. 89, л. 18.

³⁵ Пак там, оп. 5, а.е. 163, л. 32; АМВНР, п. 34, оп. 14, пр. 524, л. 36.

³⁶ АМВНР, п. 63, оп. 16, пр. 683, л. 4, 6; ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 7, а.е. 90, л. 62, 61

³⁷ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 4, а.е. 249, л. 64-69.

- ³⁸ АМВнР, п. 34, оп. 14, пр. 524, л. 49.
- ³⁹ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 6, а.е. 149, л. 244; АМВнР, п. 63, оп. 16, пр. 683, л. 22; Народна култура, № 21, 28 май 1959.
- ⁴⁰ Народна култура, № 11, 15 март 1958.
- ⁴¹ Пак там, № 25, 20 юни 1959; ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 6, а.е. 148, л. 93, 94; оп. 7, а.е. 89, л. 7.
- ⁴² АМВнР, п. 63, оп. 16, пр. 681, л. 30, 31, 47; ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 6, а.е. 149, л. 106.
- ⁴³ АМВнР, п. 33, оп. 15, пр. 667, л. 134, 136; п. 63, оп. 16, пр. 681, л. 19; в. „Народна култура“, № 23, 7 юни 1958; Литературен фронт, № 45, 6 ноември 1958.
- ⁴⁴ АМВнР, п. 63, оп. 16, пр. 681, л. 26; пак там, I/106/71, 3.04.1959 г.
- ⁴⁵ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 6, а.е. 148, л. 59, 62, 68; АМВнР, п. 63, оп. 16, пр. 681, л. 38. Ж. Себастиан е оценен от българските си колеги като „пълнокръвен музикант, много емоционален и със завладяващ темперамент“. – Народна култура, № 26, 27 юни 1959.
- ⁴⁶ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 8, а.е. 928, л. 163, 164, 167; оп. 4 а.е. 248, л. 133, 199.
- ⁴⁷ Пак там, оп. 8, а.е. 928, л. 168; оп. 4, а.е. 249, л. 285; а.е. 248, л. 101, 168-170.
- ⁴⁸ АМВнР, п. 33, оп. 15, пр. 667, л. 41-42, 46-50.
- ⁴⁹ Пак там, л. 2, 4; ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 6, а.е. 3, л. 94.
- ⁵⁰ АМВнР, п. 34, оп. 14, пр. 527, л. 1, 9; Народна култура, № 34, 14 септ. 1957; ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 7, а.е. 89, л. 5.
- ⁵¹ АМВнР, п. 34, оп. 14, пр. 528, л. 26; ЦДА на НРБ, ф. 468, оп. 3, а.е. 7, л. 30; Народна култура, № 31, 1 авг., 1959 г.
- ⁵² АМВнР, п. 32, оп. 13, пр. 550, л. 1, 13; Организацията, чиито секретар е Монжаре, се нарича „Кендалш“ и се числи към Националната конфедерация на френските фолклорни групи. – ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 4, а.е. 249, л. 112; оп. 6, а.е. 149, л. 63; АМВнР, п. 34, оп. 14, пр. 524, л. 56, 67; п. 63, оп. 16, пр. 683, л. 126.
- ⁵³ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 5, а.е. 165, л. 172; оп. 6, а.е. 149, л. 11; оп. 7, а.е. 90, л. 23.
- ⁵⁴ АМВнР, п. 32, оп. 13, пр. 551, л. 1, 26-29; ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 6, а.е. 149, л. 268, 277; ф. 468, оп. 3, а.е. 45, л. 79. Въпреки отправените покани, български представители не участват в Бретан през 1957 г. и в Ница през 1957 и 1959 г. Мнението на МВнР е, че България, както и други страни, не е необходимо да участва ежегодно в подобни прояви. – АМВнР, п. 34, оп. 14, пр. 521, л. 3; ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 5, а.е. 159, л. 98.
- ⁵⁵ Сп. „Българска музика“, 1956, № 2, 43-44; пак там, 1957, № 5-6, с. 96; Народна култура, № 40, 3 окт. 1959 г.
- ⁵⁶ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 4, а.е. 249, л. 272. Турнето е предвидено за края на 1956 г. и началото на 1957 г., но след събитията в Унгария през есента на 1956 г. е анулирано. Впоследствие, вероятно във връзка със становището, ангажирано от Националния съвет за мир във Франция, чиито член е и Ив Монтан, той предприема уговореното гостуване. – ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 4, а.е. 255, л. 40; оп. 5, а.е. 159, л. 149; а.е. 163, л. 28.
- ⁵⁷ Българска музика, 1957, № 3, 61-62; Народна култура № 5, 23 февруари 1957; Литературен фронт, № 8, 21 февр. 1957.
- ⁵⁸ Книгата излиза с обширен предговор от писателката Елиза Триоле, посветен на живота и творчеството на Хр. Ботев, – ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 8, а.е. 928, л. 47.
- ⁵⁹ Пак там, оп. 5, а.е. 161, л. 57; Пламък, 1959, № 11, с. 27.
- ⁶⁰ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 4, а.е. 248, л. 44; оп. 6, а.е. 150, л. 60, 67, 68.
- ⁶¹ Литературен фронт, № 31, 2 авг. 1956.
- ⁶² ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 6, а.е. 169, л. 69; оп. 5, а.е. 160, л. 6, 7; АМВнР, п. 34, оп. 14, пр. 523, л. 12.
- ⁶³ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 6, а.е. 150, л. 11, 12; Народна култура, № 52, 27 дек. 1958.
- ⁶⁴ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 4, а.е. 252, л. 193.
- ⁶⁵ Пак там, а.е. 251, л. 38-39, 48; АМВнР, п. 62, оп. 16, пр. 672, л. 148.
- ⁶⁶ Български език и литература във Франция се изучават от 1932 г., когато във Висшето училище за живи източници езици е създадена катедра по български език с титуляр Леон Болийо. От 1948 г. този пост заема проф. Р. Бернар. – АМВнР, п. 63, оп. 16, пр. 689, л. 88; Народна култура, № 24, 14 юни 1958.
- ⁶⁷ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 8, а.е. 928, л. 75; оп. 4, а.е. 249, л. 81; оп. 5, а.е. 165, л. 298; оп. 6, а.е. 150, л. 165. Вж. и кореспонденциите на Ж. Канапа във в. „Литературен фронт“, № 45, 50 от 7 ноем.

и 12 дек 1957 г., № 3, 16 ян. 1958, № 6, 12-18 февр. 1959.

⁶⁸ Пак там, № 28, 19-22 юли 1959; Народна култура, № 29, 18 юли 1959; ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 7, а.е. 89, л. 20; оп. 4, а.е. 249, л. 127; АМВнР, п. 63, оп. 16, пр. 683, л. 136-139.

⁶⁹ Пламък, 1957, № 11, 26-39; пак там, 1959, № 1, 82-83, № 4, 74-76 и др.; Народна култура, № 52, 27 дек. 1958, № 44, 31 окт. 1959.

⁷⁰ Още в началото на 30-те години в България стават популярни някои от романите на Арагон, а самият той гостува в страната през 1948 г. № Литературен фронт, № 46, 14 ноем. 1957; Пламък, 1958, № 8, 65-68; 1959, № 7, 59-63.

⁷¹ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 8, а.е. 928, л. 52-57.

⁷² Киноизкуство, 1956, № 6, 82-84; № 5, 77-80; 1957, № 3, с. 74.

⁷³ Пак там, 1956, № 7, 84-90; 1957, № 2, 77-84; 1959, № 11, 62-71; Народна култура, № 50, 12 дек. 1959.

⁷⁴ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 4, а.е. 251, л. 56-57; АМВнР, п. 63, оп. 16, пр. 683, л. 26, 27; пр. 690, л. 1, 3, 5, 7, 11, 13.

⁷⁵ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 4, а.е. 249, л. 229.

⁷⁶ Киноизкуство, 1957, № 7, 80-87. В състава на българската делегация са включени Ст. Богданов – заместник-началник на Управлението на кинематографията, актрисата Г. Станчева и режисьора З. Жандов, който после представя на читателите на в. „Народна култура“ оценката си за фестивала и показва трезво мястото на българския филм в него. – Народна култура, № 21-23, 25, 26, 15, 22, 29 юни и 13 и 20 юли 1957.

⁷⁷ Пак там, № 21, 23 май 1959.

⁷⁸ АМВнР, п. 63, оп. 16, пр. 690, л. 90-91; Киноизкуство, 1959, № 8, 46-48.

⁷⁹ По сведения на Б. Райнов, по време на обсъжданията към „Звезди“ са изразени резерви, но при тайното гласуване против награждаването на филма има само един глас. – АМВнР, п. 63, оп. 16, пр. 690, л. 91-92.

⁸⁰ Пак там, п. 62, оп. 16, пр. 672, л. 138-139.

⁸¹ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 4, а.е. 249, л. 5.

⁸² Пак там, оп. 5, а.е. 162, л. 128, 129, 135, 136.

⁸³ Театър, 1956, № 12, 77-83; ЦДА на НРБ, ф. 468, оп. 3, а.е. 6, л. 191-192; АМВнР, п. 34, оп. 14, пр. 524, л. 68; п.61, оп. 16, пр. 670, л. 20.

⁸⁴ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 6, а.е. 148, л. 4.

⁸⁵ Народна култура, № 32, 8 авг. 1959.

⁸⁶ Пак там, № 27, 4 юли 1959; АМВнР, I/106/71, 24 юни 1959.

⁸⁷ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 6, а.е. 150, л. 115; АМВнР, п. 33, оп. 15, пр. 671, л. 3, 5.

⁸⁸ Впоследствие въпросът за подобно издание се прехвърля за придвижване по линия на ЮНЕСКО. – ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 8, а.е. 928, л. 165.

⁸⁹ АМВнР, п. 32, оп. 13, пр. 553, л. 1-4.

⁹⁰ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 4, а.е. 251, л. 19, 22.

⁹¹ АМВнР, п. 62, оп. 16, пр. 673, л. 1-4, 9.

⁹² Пак там, п. 63, оп. 16, пр. 683, л. 154, 166; ЦДА на НРБ, ф. 468, оп. 3, а.е. 9, л. 124.

⁹³ Пак там, ф. 363, оп. 7, а.е. 88, л. 86.

⁹⁴ През 1957 г. дружеството урежда вечер с участието на гостуващия във Франция цигулар В. Чернаев, а на честването на 24 май през 1959 г. К. Попова изнася програма от творби на български композитори. – ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 8, а.е. 928, л. 79; оп. 7, а.е. 89, л. 23.

⁹⁵ Пак там, оп. 4, а.е. 253, л. 5, 6, 11, 12; АМВнР, п. 61, оп. 16, пр. 670, л. 15, 29; п. 63, оп. 16, пр. 689, л. 86.

⁹⁶ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 4, а.е. 253, л. 2; АМВнР, п. 63, оп. 16, пр. 683, л. 176-177.

⁹⁷ Такъв комитет е създаден в Лион. – ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 6, а.е. 152, л. 6.

⁹⁸ Пак там, оп. 5, а.е. 160, л. 10-11; а.е. 164, л. 5, 8.

⁹⁹ АМВнР, п. 33, оп. 15, пр. 667, л. 11-13.

¹⁰⁰ За българо-италиански контакти в някои области на културата преди 1944 г. вж. например Попов, И. Миналото на българския театър, Т. 4, 227-242, 285; Бикс Р. Български оперен театър, с. 80, 163, 293-294, 310-311, 317.

¹⁰¹ Статистически годишник. С., 1962, с. 301.

¹⁰² Международные отношения после Второй мировой войны, Т. 3, (1956-1964). М., 1965, с. 467;

Вж. Протопопов, А. Внешняя политика Италии после Второй мировой войны. М., 1963.

¹⁰³ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 8, а.е. 624, л. 80.

¹⁰⁴ В Италия са отпечатани в превод от български език 13 книги, във Франция – 8, в Швеция, Швейцария и Исландия – по 3, в Белгия и Англия – по 2 и по една в Австрия, ФРГ и Турция. – Литературен фронт, № 34, 27 авг. – 2 септември 1959.

¹⁰⁵ Проф. Е. Дамиян е автор на статии, очерци и преводи на български произведения, първите от които са публикувани още в 1921 г. Той открива и катедра по българска литература към Римския университет. – Литературна мисъл, 1958, № 1, с. 129.

¹⁰⁶ Проф. Л. Салвини умира на 5 юни 1957 г. Една година по-късно е награден посмъртно от Президиума на Народното събрание с орден „Кирил и Методий“, първа степен. – ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 6, а.е. 132, л. 101.

¹⁰⁷ Пламък, 1958, № 2, с. 80.

¹⁰⁸ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 6, а.е. 132, л. 14; Народна култура, № 38, 20 септ. 1958 г.

¹⁰⁹ Пламък, 1958, № 8, 70-71.

¹¹⁰ Литературен фронт, № 39, 1-7 окт. 1959 г.

¹¹¹ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 5, а.е. 141, л. 5; оп.8, а.е. 628, л. 11; Литературна мисъл, 1958, № 1, 129-130.

¹¹² ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 5, а.е. 145, л. 88, 89-90; а.е. 143, л. 20; АМВнР, п. 19, оп. 14, пр. 304, л. 20; Пламък, 1958, № 6, с. 79.

¹¹³ АМВнР, Л/106/33/, 3 ян. 1959 г.; Пламък, 1959, № 6, 92-93.

¹¹⁴ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 8, а.е. 82, л. 25.

¹¹⁵ Пак там, оп. 5, а.е. 145, л. 31, 35; Литературен фронт, № 50, 11 дек. 1958.

¹¹⁶ „Мехмед Синап“ е издаден през 1960 г. в Катания. – ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 8, а.е. 628, л. 11; оп. 4, а.е. 229, л. 131; а.е. 230, л. 67; оп. 7, а.е. 75, л. 158.

¹¹⁷ Литературен фронт, № 35, 30 авг. 1956.

¹¹⁸ АМВнР, п. 20, оп. 15, пр. 396, л. 48, 49, 54; пр. 394, оп. 15, л. 47; ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 6, а.е. 132, л. 13.

¹¹⁹ Пак там, оп. 8, а.е. 82, л. 24.

¹²⁰ Литературен фронт, № 13, 29 март 1956; № 46, 14 ноември 1957; Пламък, 1958, № 8, 70-71; № 9, 77-78; 1959, № 6, 93-94; Народна култура, № 20, 17 май 1958.

¹²¹ ЦДА на НРБ, ф.363, оп. 3, а.е. 207, л. 72-92.

¹²² Пламък, 1957, № 9, 26-41; 1958, № 2, 25-28; 1959, № 11, 45-46; Литературен фронт, № 28, 11 юли 1957; № 12, 20 март 1958.

¹²³ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 4, а.е. 232, л. 30; а.е. 228, л. 85.

¹²⁴ Пак там, оп. 5, а.е. 144, л. 113; а.е. 145, л. 28, 100; Театър, 1958, № 5, 81-83; 1959, № 3, 75-76, № 6, 64-65.

¹²⁵ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 4, а.е. 230, л. 50, 51; а.е. 228, л. 79; оп. 5, а.е. 144, л. 90; а.е. 229, л.36.

¹²⁶ Киноизкуство, 1956, № 2, 106-107; № 3, 100-101; № 4, 89-91; № 7, 108-109.

¹²⁷ Пак там, 1957, № 10, 78-80, 80-82; Народна култура, № 31, 24 авг. 1957 г.; АМВнР, п. 19, оп. 304, л. 7.

¹²⁸ Киноизкуство, 1956, № 2, 88-91; № 8, с. 103; 1957, № 7, с. 65; 1959, № 9, 63-67.

¹²⁹ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 4, а.е. 230, л. 60; а.е. 229, л. 62.

¹³⁰ Пак там, а.е. 230, л. 61.

¹³¹ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 4, а.е. 230, л. 59-60; оп. 6, а.е. 132, л. 155; Киноизкуство, 1959, № 9, 48-56.

¹³² В това отношение критиката е насочена особено срещу филмите „Годани за любов“ и „На малкия остров“. – Киноизкуство, 1958, № 9, 13-19; № 10, 39-47; 195, № 9, 8-25.

¹³³ За някои нови оценки за влиянието на неореализма върху българското кино вж. З не по л с к ц, И. Филмът в полето на културата, 32-36.

¹³⁴ АМВнР, п. 19, оп. 14, пр. 305, л. 13.

¹³⁵ ЦДА на НРБ, ф. 468, оп. 1, а.е. 61, л. 135.

¹³⁶ АМВнР, п. 39, оп. 16, пр. 423, л. 4, 14.

¹³⁷ Пак там, п. 19, оп. 14, пр. 304, л. 14, 16; пр. 306, л. 28, 33, 35; п. 39, оп. 16, пр. 422, л. 14, 15; ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 5, а.е. 141, л. 71.

¹³⁸ Пак там, оп. 4, а.е. 4.л. 121; а.е. 229, л. 45; оп. 7, а.е. 73, л. 9, 7, 1; а.е. 76, л. 36, 62; АМВнР, п. 39, оп. 16, пр. 422, л. 66.

- ¹³⁹ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 4, а.е. 226, л. 41-42, 61, 63, 64; Българска музика, 1956, № 4-5, с. 128.
- ¹⁴⁰ Пак там, № 6, 48-49; Литературен фронт, № 21, 24 май 1956.
- ¹⁴¹ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 4, а.е. 3, л. 147.
- ¹⁴² Пак там, а.е. 229, л. 91; а.е. 3, л. 148.
- ¹⁴³ АМВНР, п. 39, оп. 16, пр. 422, л. 31-32.
- ¹⁴⁴ Пак там, п. 20, оп. 13, пр. 329, л. 29; ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 4, а.е. 227, л. 32; Българска музика, 1956, № 9, с. 63; № 10, с. 62.
- ¹⁴⁵ АМВНР, п. 19, оп. 14, пр. 304, л. 41.
- ¹⁴⁶ Литературен фронт, № 45, 12-18 ноем. 1959; Народна култура, № 49, 5 дек. 1959.
- ¹⁴⁷ ЦДА на НРБ, ф. 468, оп. 3, а.е. 34, л. 40, 43; Народна култура № 41, 10 окт. 1959 г.
- ¹⁴⁸ АМВНР, п. 19, оп. 14, пр. 304, л. 58; ЦДА на НРБ, ф. 468, оп. 2, а.е. 65, л. 74-75, 86.
- ¹⁴⁹ Пак там, а.е. 3, л. 59-60; оп. 3, а.е. 34, л. 11-12.
- ¹⁵⁰ Пак там, оп. 2, а.е. 2, л. 57; оп. 3, а.е. 10, л. 89-90; оп. 4, а.е. 64, л. 5, 68.
- ¹⁵¹ АМВНР, п. 39, оп. 16, пр. 424, л. 1, 13, 30, 40; пр. 425, л. 5, 6.
- ¹⁵² ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 5, а.е. 144, л. 91; оп. 6, а.е. 132, л. 129; Пламък, 1959, № 2, 85-86.
- Подборът на някои форми на дейност от страна на дружеството действително не са твърде удачни. В издателската и преводаческата дейност понякога се допуска дублиране, неподходящ подбор на заглавия и несъобразяване с реалните възможности за издаване на дадено произведение. Ангажирането на дружеството с организиране на куклени представления и концерти поглъща значителни средства, без да е налице необходимият ефект. Очевидно, че дружеството върши голяма по количество работа, но в малки провинциални градове и главно по линия на Италианската комунистическа партия и сред нейните членове или симпатизанти. А стремежът на българската страна е да се организират по-значителни прояви в по-големи градове, макар и да са по-малко на брой. Разногласията между дружеството и КПКВЧ по тези въпроси и особено по финансирането на дейността, са повод за нееднократни предупреждения от страна на председателя Терачини, че има реална опасност дружеството да преустанови своята дейност. – ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 5, а.е. 143, л. 6, 17; а.е. 144, л. 78-79.
- ¹⁵³ Пак там, оп. 4, а.е. 229, л. 166-169, 171-172; а.е. 230, л. 43, 45.
- ¹⁵⁴ АМВНР, п. 19, оп. 14, пр. 306, л. 73, 77; I/106/33, 26 юни 1958; сп. „Изкуство“, 1958, № 8, 33-39; Народна култура, № 29, 19 юли 1958.
- ¹⁵⁵ АМВНР, I/106/33, 14 дек. 1959; Народна култура, № 51, 19 дек. 1959.
- ¹⁵⁶ АМВНР, п. 20, оп. 15, пр. 396, л. 25, 30, 32; ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 6, а.е. 132, л. 100-101; Изкуство, 1958, № 7, 32-37.
- ¹⁵⁷ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 7, а.е. 75, л. 47; АМВНР, п. 21, оп. 16, пр. 25, л. 6.
- ¹⁵⁸ Пак там, л. 10-11, 12, 42.
- ¹⁵⁹ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 7, а.е. 75, л. 32, 40.
- ¹⁶⁰ Маклейн, Д. Внешняя политика Англии после Суэца. М., 1972, с. 374, 383, 384, 389; Трухановски, В., Н. Капитанова. Советско-английские отношения 1945-1978. М., 1979, с. 112; Northedge, F.S. Descent from Power. British Foreign Policy 1945-1973. London, 1974, p. 25.
- ¹⁶¹ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 4, а.е. 4, л. 119. За културните връзки с Англия, вж. Исковска, V. Bulgarian-British Cultural Relations ..., 22-40.
- ¹⁶² ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 5, а.е. 113, л. 7; а.е. 115, л. 26; Литературен фронт, № 30, 30 юли – 5 авг. 1959; Народна култура, № 43, 24 окт. 1959.
- ¹⁶³ Пламък, 1959, № 11, 27-28.
- ¹⁶⁴ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 5 а.е. 115, л. 173-174; оп. 7 а.е. 55, л. 9; оп. 8, а.е. 517^a, л. 167; Литературен фронт, № 40, 2 окт. 1958; № 34, 27 авг. – 2 септ. 1959.
- ¹⁶⁵ АМВНР, п. 10, пр. 169, оп. 13, л. 1, 5; п. 21, оп. 16, пр. 249, л. 67, 75.
- ¹⁶⁶ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 4, а.е. 206, л. 39; а.е. 203, л. 11, 20, 44; АМВНР, п. 21, оп. 16, пр. 249, л. 84; През 1956 и 1959 г. България отказва да участва в Международния фестивал в Ланголън. АМВНР, п. 9, оп. 13, пр. 166, л. 36, 41; ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 7, а.е. 56, л. 1, 5, 8.
- ¹⁶⁷ Пак там, оп. 4, а.е. 206, л. 41; АМВНР, п. 10, оп. 14, пр. 173, л. 28; п. 12, оп. 15, пр. 235, л. 9; Народна култура, № 41, 10 окт.; 1959.
- ¹⁶⁸ На първо място е посочен индийският филм „Бродяга“ на режисьора Радж Капур, като българските и съветските филми са класирани отделно. – Киноизкуство, 1957, № 3, 92-93.
- ¹⁶⁹ АМВНР, п. 10, оп. 14, пр. 172, л. 22.

- ¹⁷⁰ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 6, а.е. 191, л. 126-127; Театър, 1958, № 9, 63-64.
- ¹⁷¹ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 5, а.е. 112, л. 18, 164; Литературен фронт, № 23, 6 юни 1957; Театър, 1957, № 7, 79-83.
- ¹⁷² ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 4, а.е. 207, л. 5; Киноизкуство, 1956, № 4, с. 84.
- ¹⁷³ АМВнР, п. 10, оп. 14, пр. 173, л. 22, 24; ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 5, а.е. 115, л. 37.
- ¹⁷⁴ Пак там, оп. 7, а.е. 57, л. 169; АМВнР, п. 21, оп. 16, пр. 250, л. 1.
- ¹⁷⁵ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 7, а.е. 58, л. 41.
- ¹⁷⁶ Пак там, оп. 4, а.е. 206, л. 3; а.е. 202, л. 7, 9; АМВнР, п. 9, оп. 13, пр. 166, л. 7; п. 21, оп. 16, пр. 248, л. 3, 5.
- ¹⁷⁷ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 7, а.е. 55, л. 83, 86, 89.
- ¹⁷⁸ АМВнР, п. 9, оп. 13, пр. 166, л. 69, 71.
- ¹⁷⁹ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 4, а.е. 208, л. 1, 2; оп. 5, а.е. 115, л. 31, 33.
- ¹⁸⁰ АМВнР, п. 12, оп. 15, пр. 235, л. 15, 16.
- ¹⁸¹ Пак там, п. 21, оп. 16, пр. 248, л. 54; ЦДА на НРБ, ф. 468, оп. 3, а.е. 39, л. 95-97.
- ¹⁸² Пак там, л. 102, 103.
- ¹⁸³ Пак там, оп. 4, а.е. 61, л. 151, 152.
- ¹⁸⁴ Пак там, оп. 1, а.е. 62, л. 204, ф. 363, оп. 5, а.е. 112, л. 42.
- ¹⁸⁵ Пак там, ф. 468, оп. 1, а.е. 62, л. 106; ф. 363, оп. 5, а.е. 112, л. 47.
- ¹⁸⁶ Българска музика, 1957, № 9-10, с. 98.
- ¹⁸⁷ Сред тях са Съвета по изкуствата на Великобритания, Британската драматическа лига, Британския филмов институт, Кралската музикална академия и др. – ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 8, а.е. 114, л. 81-86.
- ¹⁸⁸ Пак там, ф. 468, оп. 3, а.е. 39, л. 100.
- ¹⁸⁹ Пак там, ф. 363, оп. 7, а.е. 59, л. 14. Британският съвет създава свое представителство в България през 1947 г., но три години по-късно е принуден да преустанови дейността си. – ЦДА на НРБ, ф. 143, оп. 2, а.е. 351, л. 28-36.
- ¹⁹⁰ Пак там, ф. 363, оп. 4, а.е. 204, л. 25; оп. 5, а.е. 114, л. 113; оп. 6, а.е. 105, л. 44; оп. 7, а.е. 58, л. 52.
- ¹⁹¹ Пак там, оп. 6, а.е. 105, л. 34; оп. 5, а.е. 112, л. 29.
- ¹⁹² Пак там, оп. 4, а.е. 206, л. 25-26; оп. 6, а.е. 191, л. 119. – Дюк Гранджийн е член на Британската комунистическа партия от 1927 г. и е работил в апарата на Коминформ бюро. Хаймън също членува в Британската комунистическа партия.
- ¹⁹³ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 6, а.е. 105, л. 37.
- ¹⁹⁴ През 1956 г. са организирани 65 сказки, а през 1957 г. – 21. ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 5, а.е. 114, л. 114; а.е. 117, л. 20; оп. 6, а.е. 105, л. 44.
- ¹⁹⁵ АМВнР, п. 10, оп. 14, пр. 172, л. 1.
- ¹⁹⁶ Пак там, п. 21, оп. 16, пр. 248, л. 16; п. 10, оп. 13, пр. 168, л. 11; ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 4, а.е. 206, л. 11, 70; оп. 6, а.е. 105, л. 26.
- ¹⁹⁷ Пак там, оп. 4, а.е. 204, л. 256; оп. 6, а.е. 105, л. 31.
- ¹⁹⁸ М и л ю к о в а, В. Дипломатия реванша. Внешня политика ФРГ в Европе. М., 1966, с. 14, 83.
- ¹⁹⁹ Статистически годишник, С., 1962, с. 301.
- ²⁰⁰ За българо-германските контакти в областта на културата преди 9 септември 1944 г. вж.: З и д а р о в а, Л. Тенденции и насоки в развитието на българо-германските културни взаимоотношения в периода 1900-1918 г. – В: Първи международен конгрес по българистика. Т. 3. С., 1983, 274-283; от нея, Културно-просветна и пропагандна дейност на Германия в България (1900-1918). – В: Българо-германски отношения и връзки. Т. 4, 88-158 (под печат). Б и к с, Р. Български оперен театър, с. 163, 296-297, 314-316, 317; Успехите на българския Народен театър в Германия. Оценки и критика, С., 1941; Бързак ова, Н. Документи в ЦДИА за българо-немските литературни връзки (1878-1944). – В: Българо-германски отношения и връзки, Т. 2. С., 1979, 343-360.
- ²⁰¹ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 5, а.е. 136, л. 18-19.
- ²⁰² Пак там, а.е. 135, л. 23; За съществуващото преди Втората световна война Германско-българско дружество вж. Т о д о р о в а, Ц., Е. Ст а т е л о в а. Към началната история на Германско-българското дружество, (1916-1918). – В: Българо-германски отношения и връзки. Т. 2, 159-206.

²⁰³ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 6, а.е. 120, л. 22. – Писменото съгласие е изготвено от КПКВЧ по молба на германските представители.

²⁰⁴ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 6, а.е. 120, л. 3, 11, 16, 19; а.е. 118, л. 101.

²⁰⁵ Пак там, оп. 4, а.е. 222, л. 8-9, 127-129.

²⁰⁶ Пак там, а.е. 223, л. 18, 26-27; а.е. 222, л. 4, 6.

²⁰⁷ Пак там, оп. 5, а.е. 137, л. 49; АМВнР, п. 13, оп. 14, пр. 210, л. 7, 9.

²⁰⁸ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 4, а.е. 222, л. 80; АМВнР, п. 25, оп. 16., пр. 295, л. 9-10.

²⁰⁹ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 4, а.е. 222, л. 68, 77, 93.

²¹⁰ Пак там, оп. 5, а.е. 136, л. 107-109, 137-138.

²¹¹ Пак там, оп. 4, а.е. 222, л. 3.

²¹² Пак там, оп. 6, а.е. 117, л. 100, 110; а.е. 121, л. 1. В изявление за печата Фр. Тирфелдер отбелязва, че това е първата изложба от социалистическа страна в Щутгарт и че тя е „символ на постоянно подобряващите се отношения между Изтока и Запада“. – АМВнР, I/106/17, 5 авг. 1958.

²¹³ Пак там, п. 14, оп. 15, пр. 293, л. 20, 29; I/106/17, 9 ноем. 1958 г.; ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 7, а.е. 66, л. 62.

²¹⁴ Пак там, л. 10. Опит да се уреди турне на оркестъра е правен през 1958 г., като преговорите се водят между Дирекцията за музикално изкуство и концертна дирекция „Центропа“. – ЦДА на НРБ, ф. 468, оп. 2, а.е. 1, л. 20.

²¹⁵ Пак там, ф. 363, оп. 8, а.е. 517*, л. 229.

²¹⁶ Пак там, оп. 5, а.е. 136, л. 6, 10, 17.

²¹⁷ Пак там, оп. 4, а.е. 221, л. 83; АМВнР, п. 13, оп. 13, пр. 207, л. 110.

²¹⁸ ЦДА на НРБ, ф. 468, оп. 2, а.е. 14, л. 80; а.е. 12, л. 107-108, 109.

²¹⁹ Народна култура, № 50, 13 дек. 1958.

²²⁰ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 5, а.е. 137, л. 33, 36; а.е. 135, л. 50.

²²¹ Пак там, оп. 7, а.е. 65, л. 20, 23; а.е. 67, л. 27, 33, 38; АМВнР, п. 25, оп. 16, пр. 298, л. 98.

²²² ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 4, а.е. 221, л. 8, 10; АМВнР, п. 13, оп. 13, пр. 207, л. 55; Литературен фронт, № 17, 25, апр. 1957; Българска музика, 1956, № 9, с. 50.

²²³ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 5, а.е. 135, л. 125, 156; оп. 6, а.е. 191, л. 191.

²²⁴ Пак там, оп. 5, а.е. 136, л. 97, 99.

²²⁵ Пак там, оп. 4, а.е. 222, л. 55, 62, 109, 120; а.е. 118, л. 224, 228; оп. 7, а.е. 64, л. 64; а.е. 67, л. 57, 58, 63.

²²⁶ Пак там, оп. 4, а.е. 222, л. 19-20; оп. 5, а.е. 135, л. 161, 165; оп. 6, а.е. 118, л. 118, 125, 129.

²²⁷ Пак там, оп. 4, а.е. 221, л. 187, 191, 193, 199, 200.

²²⁸ Пак там, оп. 5, а.е. 135, л. 28, 140, 179; ф. 468, оп. 2, а.е. 7, л. 168-169; АМВнР, п. 14, оп. 15, пр. 293, л. 15.

²²⁹ ЦДА на НРБ, ф. 363, оп. 5, а.е. 135, л. 93; оп. 6, а.е. 117, л. 1, АМВнР, п. 14, оп. 15, пр. 292, л. 215.

Постъпила 12 май 1988 г.